

ДУК «Слоні́мская раё́нная бібліятэка
імя Я.Коласа»
філіял «Дзіцячая раё́нная бібліятэка»



Гісторыка-культурныя
каштоўнасці
Слонімскага раёна
гісторыка-культурны нарыс



Слонім, 2019

ДУК «Слоні́мская раё́нная бібліятэ́ка
імя Я.Коласа»
філіял «Дзіцячая раё́нная бібліятэ́ка»

Гісторыка-культурныя каштоўнасці Слоні́мскага раё́на

гісторыка-культурны нарыс

Слоні́м, 2019

Гісторыка-культурныя каштоўнасці Слонімскага раёна: гісторыка-культурны нарыс / склад. Н.М. Гурская. – Слонім, 2019. – 44 с.: іл.

Нарыс змяшчае матэрыял па гісторыі Слонімшчыны. Падрабязней можна пазнаёміцца з апісаннем помнікаў прыроды, археалогіі, архітэктуры і этнаграфіі Слонімскага краю, са спісам страчанай спадчыны. Прызначаны для шырокага круга чытачоў.

Прадмова.



Слонім называюць горадам-музеем за гарманічнае спалучэнне ў яго абліччы даўніны і сучаснасці. Дзякуючы мноству помнікаў розных перыядаў шматвяковай гісторыі, горад яшчэ называюць археалагічным запаведнікам. За пагорыстыя пейзажы з пышнымі відамі мясцовых наваколляў беларускі географ Аркадзь Смоліч назваў гэтую зямлю “Слонімскай Швейцарыяй”. А яшчэ, Слонім – гэта дзіўна інтэрнацыянальны і шматканфесійны горад. Сёння тут выдатна ўжываюцца прадстаўнікі розных рэлігій і нацыянальнасцяў. Нацыянальны склад: беларусы, рускія, палякі, украінцы, татары і інш. Унікальная духоўная аўра адлюстроўвае асаблівы менталітэт горада.

1. Гісторыя развіцця Слоніма

Зямля Слоні́мская адна з самых старажытных, прыгожых і цудоўных куткоў Рэспублікі Беларусь. Яна ганарыцца сваёй багатай гісторыяй, знакамітымі і таленавітымі людзьмі, архітэктурнымі і прыроднымі помнікамі. «Палескія Афіны», «Сядзіба музаў» – так здаўна называюць горад Слонім і не беспадстаўна. Больш чым за сем стагоддзяў свайго існавання Слонім абзавёўся ўласнай драматычнай і непаўторнай гісторыяй.

Слонім – раённы цэнтр Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці. Ляжыць на зліцці рэк Шчара і Іса, у 195 км. да паўднёва-захаду ад Мінска і ў 143 км. да паўднёва-ўсходу ад Гродна. У 10 км. ад Слоніма знаходзіцца вядомы Жыровіцкі праваслаўны манастыр. Чыгуначная станцыя – на шляху паміж Баранавічамі і Ваўкавыскам. Сёння Слонім – адзін з найбольш развітых у прамысловым дачыненні горад Гродзенскай вобласці. Цяпер у Слоніме пражывае каля 50 тысяч чалавек. Плошча г. Слоніма – 36 кв. км. Колькасць населеных пунктаў у Слоніmsкім раёне – 147 і г. Слонім. Плошча раёну складае 1,47 тыс. км². Насельніцтва Слонімскага раёна на 2018 год – 64 117 чалавек. Велізарная колькасць помнікаў гісторыі і культуры.

Паводле археалагічных дадзеных Слонім узнік у 1-й палове XI стагоддзя як апорны пункт, хутка пляцоўка якога была абнесена валам. У другой палове XII ст. Слонім ужо з'яўляўся багатым і добраўпарадкаваным горадам: шырокія вулічныя насцілы, дыхтоўныя зрубавыя дамы, высокая матэрыяльная культура, значнае развіццё рамяства і гандлю. Слонім меў дзве лініі абароны: унутраную (дзядзінец) і знешнюю (вакольны горад). Паблізу гарадскіх умацаванняў знаходзіўся адкрыты пасад. Сляды апошняга зафіксаваны паміж Замчышчам і рукавом р. Шчары.

У 1252 годзе Слонім упершыню згадваецца ў Іпацьеўскім летапісе як Услонім (Васлонім, Вслонім). Гэты год лічыцца афіцыйным годам заснавання горада.

Аб паходжанні назвы горада Слоніма маецца шмат версій, здагадак і меркаванняў. Вось асноўныя з іх:



1. Паколькі ў летапісах і хроніках Слонім згадваецца як Услонім, Васлонім, Вслонім, то большасць даследчыкаў схіляюцца да таго, што назва горада паходзіць ад усходнеславянскага слова «услона», што азначае заслон, фарпост. Справа ў тым, што тутэйшае месца з'яўлялася значным гандлёвым і рамесным цэнтрам. Рака

Шчара была адным з звёнаў воднага гандлёвага шляху з Балтыйскага ў Чорнае мора.



2. Назва горада можа быць звязана з асаблівасцю яго географічнага становішча. Слонім размяшчаецца ў нізіне ракі Шчара. Палітоўску «сленіс» – нізіна, «сленумас» – нізінны, і таму ад гэтых слоў магла быць створана назва горада.



3. Назва Слоніма магла паўстаць як вытворнае ад слова «слон», паколькі існавала мясцовая легенда, якая грунтавалася на знаходцы ў старажытнасці на тэрыторыі Слоніма слановых (мамантавых) костак.



4. Назву горада выводзілі таксама ад польскіх слоў «слома» – салома і «сланіна» – сала, спасылаючыся на саламяныя дахі старых будынкаў горада і шырокі гандаль салам.



5. Узнікненне назвы Слоніма, на думку лінгвістаў, магло ўзнікнуць ад зліцця двух слоў грэцкага паходжання: «Сола» – адзін і «нім» – імя, што значыць «аднайменны», і мець агульныя карані з назвай горада Салонікі (Грэцыя). Такая версія таксама можа мець

падставу, калі ўспомніць аб цесных сувязях Старажытнай Русі з Грэцыяй.



6. Раней каля печкаў ставілі лаўкі «услончыкі», дзе можна было зайшоўшы ў хату прысесці, прыхінуцца ці прысланіцца да печкі: адпачнуць і пагрэцца. Магчыма пры заснаванні горада і была ўжыта гэта назва як месца адпачынку.

З другой паловы XIII стагоддзя горад уваходзіў у склад Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ). Як важны стратэгічны пункт Слонім меў драўляныя ўмацаванні, земляны вал, роў і інш. Старажытным цэнтрам горада быў слоніmsкі замак. Праз некалькі стагоддзяў на месцы драўлянага палаца паўстаў каменны.

Адзін з багатых і квітнеючых гарадоў Панямоння Слонім і ў XV стагоддзі заставаўся значным вайсковым умацаваннем. Не выпадкова 15 ліпеня 1410 года Слоніmsкая харугва (полк) прымала ўдзел у Грунвальдскай бітве па разгрому крыжакоў.

Пасля Гарадзенскай уніі ў 1413 годзе Слонім увайшоў у склад Троцкага ваяводства і стаў цэнтрам павета.

З 1507 года Слонім знаходзіўся ў складзе Навагрудскага ваяводства.

У XVI стагоддзі ўзрасло значэнне Слоніма як цэнтра рамёстваў і гандлю, таму ў 1531(2) годзе горад атрымаў ад вялікага літоўскага і караля польскага Жыгімонта самакіраванне па Магдэбургскім праве, якое садзейнічала гаспадарчаму развіццю.

З 1569 г. Слонім знаходзіцца ў складзе Рэчы Паспалітай і становіцца судовым горадам.

У 1586 годзе гарадскім старастам быў прызначаны **канцлер Вялікага**



Княства Літоўскага Леў Сапега (1557-1633). Менавіта на гады яго праўлення прыйшоўся першы ўзлёт Слоніма. Пабудаваны магнатам Львом Сапегай драўляны палац з умацаваннямі выкарыстоўваўся ў 1631-1635 гадах для пасяджэнняў сеймікаў Вялікага Княства Літоўскага, якія праводзіліся напярэдадні вольных соймаў Рэчы Паспалітай. Рамантуюцца масты, дарогі, вуліцы. Будуюцца багатыя заезжыя дамы паслоў павеатавай шляхты.

Па хадайніцтве Льва Сапегі кароль **Жыгімонт II** пацвердзіў гораду права на самакіраванне і 4 студзеня 1591 года Слонім атрымаў герб «Ліс», у наступстве заменены на «Леў» – самая любімая



жывёла ў гербах па іх сімвалічным значэнні і што магчыма звязана было з імем Льва Сапегі. На блакітным полі герба намаляваны стаячы на задніх лапах Залаты леў, які трымае ў правай верхняй лапе накіраваную ўверх серабрыстую стралу з двума ашэсткамі на дрэўцы.



Войны сярэдзіны XVII – пачатку XVIII стагоддзяў загубілі Сапегынскі палац, архіў, бібліятэку і многія гістарычныя каштоўнасці.



Небывалы росквіт Слоніма 70-х гадоў XVIII стагоддзя звязаны з імем **Міхала Казіміра Агінскага** (1728-1800). Будучы Слонімскім старастам з 1761 года, ён пабудаваў тут некалькі мануфактур з камяніцамі для рамеснікаў, пры ім тут таксама з'яўляюцца крамы, карчмы, прасторныя дамы для прыдворных; грунтуецца друкарня, пракладваецца вадаправод і робіцца ўсё для пераўтварэння горада.

Але самы галоўны яго падарунак гораду – знакаміты на ўсю Еўропу «**Опернхауз**» – **прыдворны тэатр**, у якім працавалі прафесійныя італьянскія і польскія акцёры, мастакі, прыгонны хор і балет. Тэатральная сцэна была настолькі дасканалай, што дазваляла арганізоўваць прадстаўлення з коннымі баталіямі і воднымі феэрыямі.

Шырокай вядомасцю карыстаўся Слонімскі аркестр (капэла) – адзін з самых вялікіх прыдворных аркестраў Еўропы таго часу як па колькасці выканаўцаў (53 чалавекі), так і па наяўнасці музычных інструментаў. Па ініцыятыве і на сродкі Міхала Казіміра Агінскага быў пабудаваны канал (1767-1783), які злучыў прыток Прыпяці Ясельду са Шчарай, а ў межах горада выраўнаваў рукаў Шчары (цяпер яго называюць **малы канал Агінскага**).

У 1795 годзе горад Слонім увайшоў у склад Расіі. У 1795 і 1796 гадах па ўказах Кацярыны II аб'яўлялася стварэнне Слонімскай губерні.

З 12 снежня 1797 года Слонім знаходзіўся ў складзе Літоўскай губерні, а з 1801 года ў Гродзенскай.

Важная роля ў развіцці прамысловасці горада ў XIX – пач. XX стагоддзя належыць графам Пуслоўскім, якія ў прыгарадзе Слоніма – Альбярціне – адкрылі медную, дывановую, лесапільную мануфактуры, суконную фабрыку і іншыя прадпрыемствы.

У першай палове **1915 года** Слонім стаў прыфрантавым горадам, а спачатку верасня гэтага ж года кайзераўскія войскі акупавалі яго. 14 студзеня 1919 года Чырвоная Армія ўвайшла ў горад, вызваліўшы яго ад нямецкіх акупантаў. Па мірнай дамоўце, падпісанай у Рызе 18 сакавіка 1921 года, Слонім разам з іншымі гарадамі і раёнамі Заходняй Беларусі адышоў да Польшчы, у складзе якой знаходзіўся да **17 верасня 1939 года**.

Пасля аб'яднання Беларусі прайшло мала часу, і мірнае жыццё слонімчан перапыніла Вялікая Айчынная вайна. За гады нямецкай акупацыі загінула каля 42 тысяч мірных жыхароў Слонімскага раёна.

Штогод **10 жніўня адзначаецца як дзень горада**. Гэтая дата стала часткай гісторыі Слоніма, дзякуючы вызваленню яго ад гітлераўскіх захопнікаў у 1944 годзе.

З 1954 года Слонім – цэнтр раёна Гродзенскай вобласці. У 1965 годзе ў Слоніме быў пабудаваны 350-метровы тэлерадыятранслятар, які лічыўся самым высокім у Еўропе да 1996 года. Таксама ў 1965 годзе ў склад Слоніма быў уключаны г. п. Альбярцін. У 90-х гадах XX стагоддзя пабудаваны новы жылы мікрараён «Энка». З 1990 года ў горадзе дзейнічае Беларускі дзяржаўны драматычны тэатр.

Слонім – перспектыўны цэнтр турызму міжнароднага значэння. Месца ўваходзіць у турыстычна-экскурсійныя маршруты «Мураваны летапіс Панямоння», «На радзіму Тадэвуша Касцюшкі», «Архіпелаг Сапегаў», «Сядзібы, палацы, замкі», «Архітэктурныя помнікі Слоніма».

Дзейнічае Слонімскі раённы краязнаўчы музей імя І. Стаброўскага, этнаграфічны музей-майстэрня «Беларускае мястэчка», музей кнігі Слонімскай раённай бібліятэкі імя Якуба Коласа. Слонім – старажытны цэнтр мастацкага ткацтва.

2. Помнікі прыроды Слонімшчыны.

Помнікі прыроды – прыродныя аб’екты, каштоўныя ў навуковых, культурна-пазнавальных і аздараўляльных адносінах. З’яўляюцца ўсенародным здабыткам і ахоўваюцца дзяржавай.

У 1972 годзе падпісана Міжнародная канвенцыя па ахове помнікаў сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны. Каштоўныя прыродныя аб’екты і комплексы аб’яўляюцца помнікамі прыроды з прычыны іх нязначнай плошчы ці адасобленасці, што не дае магчымасці стварыць запаведнік або заказнік, ці бяспходна перавесці помнік прыроды ў штучныя ўмовы. У шырокім сэнсе да помнікаў прыроды часам адносяць таксама запаведнікі, заказнікі, нацыянальныя паркі, якія ўяўляюць сабой эталонныя ці ўнікальныя прыродныя ўтварэнні.

Заходняя частка Слонімскага раёну размешчаная ў межах Слонімскага ўзвышша, паўночна-ўсходняя – на ўскраіне Наваградскага ўзвышша, паўночная – у Нёманскай нізіне, усходняя і паўднёвая часткі – на Баранавіцкай раўніне. Значная частка раёну знаходзіцца на вышыні 180-200 метраў над узроўнем мора. У паўночна-ўсходняй частцы знаходзіцца найвышэйшы пункт – 223 метры.

На тэрыторыі раёну размешчаны карысныя выкапні: паклады торфу, крэйды, пяскова-жвіровага матэрыялу, глінаў, прызначаных для глыбокай керамікі, будаўнічых пяскоў і бузаў.

Клімат умерана кантынэнтальны. Сярэдняя тэмпература студзеня – 5,4°C, ліпеня 17,8°C. Сярэднегадавая колькасць ападкаў складае 592 мм. Працягласць вегетацыйнага перыяду 196 дзён. Праз тэрыторыю Слонімскага раёна працякае рака Шчара з прытокамі Грыўда, Бяроза, Іса, на мяжы з Зэльвенскім раёнам – Зяльвянка.

Помнікі прыроды

Каля 35% тэрыторыі раёну займаюць лясы: іглічныя, бярозавыя, яловыя, дубовыя. На тэрыторыі Слонімскага раёну знаходзіцца дзяржаўны батанічны заказнік дзікарослых лекавых раслінаў дзяржаўнага значэння, 2 ландшафтныя геамарфалагічныя заказнікі прыроды мясцовага значэння, маецца 13 помнікаў прыроды:

- **батанічныя:**

- дуб чарэшчаты (Сянькоўшчынскае лясніцтва) і

- ліпа Каралінская (места Слонім);

- Слонімскі дуб



У цэнтральным парку Слоніма, за фантанам расце **стары дуб**. Для каменя, у самы шырокіх месцы, яго таўшчыня склала амаль чатыры з паловай метры ў абхвате. Каб вызначыць узрост гэтага дуба, скарысталіся спецыяльнай схемай, паводле якой велічыню абхвату трэба памножыць на каэфіцыент, уласцівы

адпаведнаму віду дрэва. Для дуба гэты каэфіцыент складае 1. Такім чынам, 450 см множым на 1 і высвятляем, што слонімскаму дубу болей за 400 гадоў?! Выходзіць, што дуб-дзядуля, які расце ў слоніmsкім парку, быў ці не равеснікам самога Льва Сапегі, сведкам дзейнасці Міхала Казіміра Агінскага і «гледачом» яго тэатральна-опэрных пастановак!

- **Ядлаўцовы гай**



Кратотки есть две несколько отличные друг от друга "плантации" можжевельника. Ничего подобного вы не увидите ни в одном ботаничес-

На ўскраіне вескі Кракотка, у лесе, ёсць вельмі прыгожая **ядлаўцовая плантацыя**.

- **геалагічныя:**

- **Вялікі камень Смаўжоўскі**



Веска Смаўжы Слонімскага раёна.

- Расколаты камень



Знаходзіцца ў Альбярцінскім лясніцтве. Даўжыня каменя 3,5 метра, шырыня 3 метры і вышыня каля 3,5 метраў. Аб'ём надземнай часткі – каля 25 квадратных метраў.

- **Вялікі камень Сянькоўшчынскі** – ледавіковы гранітны валун, прынесены ледавіком са Скандынавіі прыкладна 220-150 тысяч гадоў таму ў часы сожскага зледзянення. Вага яго 26 тон.

- **Камлыга Кракоцкая** з граніту.

Узрост яе 220–150 тысяч гадоў.

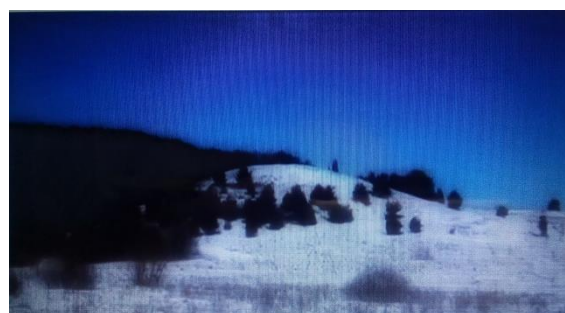
- **Камень з ямкамі Кракоцкі.**

Яго даўжыня каля 3,5 метраў, вышыня 1,5 метра. На паверхні гэтага валуна захаваліся пяць штучных адтулін, якія маюць культавае значэнне.



• геолога-геамарфалагічныя

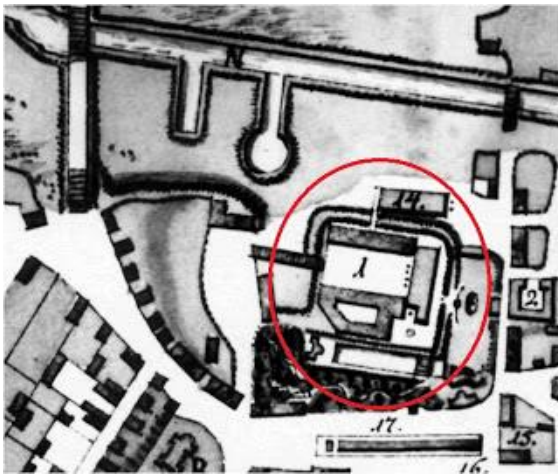
Гэта рэспубліканскія помнікі прыроды – **Кракоцкая града** (знаходзіцца за 6 кіламетраў ад вёскі Сялявічы), **гара Старажытная** (знаходзіцца ў міжрэччы Ісы і Пляхаўкі за 0,6 кіламетра на поўнач ад вёскі Дзераўная), **Прырэчанская выдма** (знаходзіцца за 4,5 кіламетра на поўдзень ад вёскі Паўлава), **гара Пяроўка** (знаходзіцца каля вёскі Васілевічы), **гара Каўпак** (знаходзіцца каля вёскі Парэчча).



3. Помнікі археалогіі і этнаграфіі.



ў яе Ісы. Аднак слядоў горада яму там знайсці не ўдалося. А між іншым у цэнтры сучаснага Слоніма ёсць раён, які сярод старажылаў вядомы пад назвай Замчышча.



Пытанне аб месцазнаходжанні летапіснага Слоніма доўгі час заставалася адкрытым. Вядомы беларускі археолаг і краязнавец, дырэктар Слонімскага краязнаўчага музея **І. І. Стаброўскі** меркаваў, што старажытны Слонім размяшчаўся на правым беразе р. Шчара, хутчэй за ўсё, у месцы ўпадзення

На тэрыторыі «Замчышча», або «Замка», – найстаражытнай часткі горада-археалагамі выяўленыя сляды ўмацаванага гарадзішча, старажытнага замка і рэшткі драўлянага і больш позняга каменнага палаца (малюнак: *Слонімскае Замчышча на карце часоў Літоўскай губерні (1796-1801)*).

Яшчэ адзін слоніmsкі даследчык і пісьменнік **Васіль Супрун** прапанаваў наступны план заснавання старажытнага Слоніма: «Горад адначасова развіваўся паабাপал ракі. Правабярэжжа з невысокімі пясчанымі пагоркамі было заселена больш шчыльна, і, магчыма, гэта з'явілася прычынай больш значнай умацаванасці правабярэжнага гарадзішча, якое і стала затым цэнтрам будучага горада». Пры абгрунтаванні сваёй думкі В. Супрун зыходзіў з самой этымалогіі назвы горада ад слова «ўслон», «услона» як пэўнага засланяючага збудавання ці збудаванняў на гандлёвай магістралі, якой з'яўлялася рака Шчара. Таму ён выказваў магчымасць узвядзення двух ўмацаваных гарадзішчаў паабাপал Шчары з мэтай калектыўнай абароны, прычым менавіта гарадзішча на правым беразе ракі выконвала ролю гарадскога цэнтра – замка, які толькі ў XVI ст. быў перанесены на левы бераг.



Назва Замкавай плошчы (сённяшняй Льва Сапегі) і Замкавай вуліцы, якая ад яе адыходзіла на захад (у далейшым частка яе была названа Маставой, сённяшняй вуліцы Янкі Купалы і Камсамольскай), дае прадпасылкі, што існавалі ў горадзе два замкі – **Верхні (на месцы Замчышча), і Ніжні (на месцы плошчы Льва Сапегі).** План

горада 1795г., на якім добра прыкметныя абрысы колішняга ўзвышша на месцы плошчы Льва Сапегі і радыяльная планіроўка вуліц, характэрная для старажытных гарадскіх цэнтраў.

У 1946 г. дырэктар **Ваўкавыскага краязнаўчага музея Г.І. Пех** у траншэі, якая засталася на Замчышчы з часоў Вялікай Айчыннай вайны, знайшоў некалькі фрагментаў керамікі эпохі Кіеўскай Русі і абломак шклянога бранзалета жоўтага колеру. На Беларусі шкляныя бранзалеты сустракаюцца пераважна ў гарадах і паселішчах умацаванага тыпу. На сельскіх паселішчах – яны рэдкая знаходка. Вось чаму ўжо сам факт гэтай знаходкі падказаў даследчыку верагоднасць размяшчэння тут старажытнага горада.



У 1953 г. Г.І. Пех залажыў на Замчышчы шурф памерам 4,2х2 м. На глыбіні 0,25-0,3 м. выяўлена сцяна, складзеная на вапнавым растворе з цэглы і буйных камянёў. Памеры цэглы: 8-10х18х30-32 см. Таўшчыня сцяны 1,2 м., вышыня захаваўшайся часткі 2м. У сцяне мелася акно паўкруглай формы вышынёй

1,5 м., шырынёй 1,9 м. У запаўненні акна і паблізу сцяны на яго вышыні знойдзена кафля з рэльефным раслінным арнамантам, пакрытым блакітна-зялёнай палівай на белым фоне. Г.І. Пехам выказана меркаванне, што ўскрытая сцяна – гэта рэшткі замка князёў Агінскіх. Падставай для такога меркавання з'явілася перш за ўсё вышэй згаданая кафля, якую даследчык датаваў другой паловай XVI – першай паловай XVIIст.

У культурным пласце на глыбіні 3 м. знойдзены фрагменты кругавой керамікі эпохі Кіеўскай Русі, а яшчэ ніжэй (3,1 - 3,4 м) у слоі інтэнсіўнай чорнай зямлі трапіўся ляпыны чарапок. На глыбіні каля 4-х метраў пад тонкай праслойкай абпаленай гліны з'явіўся мацярык – марэнная супесь

светлага колеру. У выніку шурфоўкі 1953 г. пытанне аб тым, дзе шукаць рэшткі летапіснага Слоніма, было ў значнай ступені вырашана. Канчаткова яно было вырашана пасля раскопак Г. І. Пеха на Замчышчы ў 1959 г.

Раскоп плошчай 64 м² быў заложаны прыкладна ў 20 м. ад усходняга схілу Замчышча. У працэсе работ плошчу раскопа давялося скараціць да 48 м². Верхнія пласты да глыбіні 1,1-1,3 м уяўлялі сабой розныя па структуры і афарбоўцы слаі супесі з валуннымі камянямі і абломкамі цэглы са слядамі раствору. Тут выяўлены абломкі кафлі светла-зялёнага колеру з рэльефным раслінным арнаментом, фрагменты глінянага, шклянога і фаянсавага посуду, характэрнага для XVI-XVII стст. Знойдзены каваныя цвікі, жалезныя падковы, складаны нож з касцяной ручкай, бронзавая шпілька з шарападобнай галоўкай.

Ніжэй супесі ішоў слой шчыльнага вільготнага гумусу цёмна-карычневага колеру з вялікай колькасці керамікі і касцей жывёл. У гэтым слоі выяўлены шкляныя бранзалеты, шыферныя прасліцы і іншыя знаходкі, характэрныя для эпохі Кіеўскай Русі. Знойдзены бронзавы бранзалет з паўкруглага ў сячэнні дроту, касцяная шахматная фігура ў выглядзе жалуда. Фрагменты шкла з арабскімі надпісамі знойдзены ў Кіеве і Наваградку у 1968 г.

У 1959 г. магутнасць культурнага пласта дасягала 5,5 м. Верхні слой, які складаўся з цёмна-шэрай гумусіраванай супесі з вялікай колькасці камянёў і цэглы, залягаў ад сучаснай паверхні да глыбіні 2,5 м. Ніжэй ішоў даволі шчыльны слой шэра-карычневага або цёмна-карычневага колеру, у якім было многа драўляных трэсак, кары і гною. Таўшчыня гэтага слоя раўнялася 1,2-2,8 м. Ніжні слой адрозніваўся ад сярэдняга больш шэрай афарбоўкай і больш шчыльнай структурай. Тут таксама было многа трэсак і кары. Таўшчыня ніжняга слоя вагалася ў межах ад 0,9 да 2,0 м. У некаторых месцах паміж сляямі і непасрэдна ў іх складзе меліся розныя па памерах, таўшчыні, структуры і колеру праслойкі.

Калі ў верхнім слаі дрэва амаль не захавалася, то ў ніжнім, асабліва у сярэднім сляях, захаванасць дрэва цудоўная. Тут выяўлены насцілы вулічных маставых з тонкіх бярэнаў і плашак. Адна вуліца шырынёй 4,2-6,5 м праходзіла з поўначы на поўдзень з невялікім адхіленнем на ўсход. Другая, больш вузкая (шырынёй 3-4 м), ішла з паўночнага захаду на паўднёвы ўсход і прымыкала да першай з захаду. Аснову маставой першай вуліцы складалі падоўжаныя лагі, што ляжалі на масіўных

папярочных плашках, у верхняй частцы якіх меліся невялікія паглыбленні. Падоўжныя лагі другой вуліцы ляжалі на папярочных бярвёнах, канцы якіх абапіраліся на падоўжныя плашкі.

Па абодва бакі вуліц захаваліся рэшткі жылых і гаспадарчых пабудоў. Усе жылыя пабудовы ўяўлялі сабой наземныя зрубавыя дамы плошчай ад 11,5 да 16,5 м² (плошча аднаго жылта дасягала 20 м²). Печы ў дамах знаходзіліся ў адным з куткоў, часцей за ўсё адразу каля ўваходу. Асновы печаў былі абмежаваны пакладзенымі на рабро дошкамі, адны канцы якіх уваходзілі пад прамым вуглом у пазы масіўнага слупа, другія – прымыкалі да сцен, дзе яны замацоўваліся з дапамогай тонкіх увагнанных у зямлю калкоў. У адным жылце печ ад сцяны адзелена пастаўленым на рабро плоскім камянем дыяметрам каля 1 м. Асновы печаў складалі буйныя камяні. Амаль ва ўсіх дамах захаваліся рэшткі драўляных падлог з шырокіх (да 30-35 см) дошак.

Гаспадарчыя пабудовы былі як зрубавай, так і слупавой канструкцыі. Адкрыта пабудова, што складалася з двух зрубаў (адзін унутры другога). Большасць гаспадарчых пабудоў была невялікіх памераў – 1,8х2,2 м., 2,25х2,25 м. і інш. Унутры некаторых з іх меліся драўляныя падлогі. Часамі дрэвам вымашчаны ўнутраныя двары. Расчышчаны рэшткі лёгкіх збудаванняў тыпу паветак. У некалькіх месцах прасочаны рэшткі частаколаў. Агульны выгляд забудовы старажытнага Слоніма, характар будаўнічых прыёмаў і традыцый знаходзяць шматлікія аналогіі ў грамадскім будаўніцтве іншых гарадоў Беларусі.

Падчас раскопак 1968 г. знойдзена шмат разнастайных па свайму функцыянальнаму прызначэнню прадметаў з жалеза, каляровых металаў, косці, дрэва, скуры, шкла і іншых матэрыялаў.

Сярод жалезных вырабаў – нажы, нажніцы, шылы, сярпы, косы, рыбалоўныя кручкі, крэсівы, цыліндрычныя замкі, ключы. Зброя і раштунак воіна прадстаўлены наканечнікамі стрэл, наканечнікам дроціка, шпорамі. Асабліваю цікавасць уяўляе знойдзены паблізу мацерыка шлем з наноснікам. Гэта адзіная такая знаходка на тэрыторыі Беларусі. Верхняя частка шлема зроблена з адной пласціны. Ніжняя частка, змацаваная з верхняй з дапамогай заклёпак, складаецца з чатырох пласцін. Ніжэй ідуць два пласціністыя абручы, якія паміж сабой і ніжняй часткай змацаваны таксама заклёпкамі. У ніжнім абручы маюцца адтуліны для падвешвання барміцы – кальчужнага палатна, якое прыкрывала шыю і плечы воіна. Рэдкай для тэрыторыі Беларусі знаходкай з'яўляецца скрэбніца для чысткі

коней. У яе двайны паўтрубчасты грэбень. Зверху да грэбня прымацавана рагулька, канец якой забіваўся, відаць, у драўляную ручку. Аналагічныя скрэбніцы знойдзены ў Бярэсці.

З каляровых металаў выраблены падковападобная фібула з патоўшчанымі канцамі, манетападобная арнаментаваная прывеска з вушкам для падвешвання, кружок ад падсвечніка ці хораса, шчыток ад завушніцы ў выглядзе паўмесяца і ланцужок з плоскімі ў сячэнні звёнамі. Адною з найбольш цікавых знаходак з'ўляецца добра захаваны збаночак прыгожай вытанчанай формы. Яго шыйка, тулава і прыдонная частка ўпрыгожана чатырма паяскамі з дзвюх пар паралельных ліній. Гэта, несумненна, прывазная рэч.

Сярод вырабаў з косці – грабяні, гладкія і арнаментаваныя ручкі нажоў і іголки, кулепадобныя наканечнікі стрэл, інструмент для пляцення і рамонту сетак, акуратна выразалі адшліфаваны кружок з выявамі нейкай жывёліны і драпежнай птушкі.

Знойдзена вялікая колькасць драўляных вырабаў: дэталі ткацкага станка, рыдлёўкі, вёслы, клёпкі і днішчы ад вёдзер, засцёжкі ад адзення, грабяні, дзіцячыя цацкі (мячы і лукі), пранікі, чакмары, часалы, трапалы, бакавыя падшыпнікі ад жорнаў, капылы ад саней, таўкач ад нажной ступы і інш. Выяўлены як розны сталовы посуд (каўшы, чарпакі, апалонікі, лыжкі), так і посуд, вытачаны на такарным станку (кубкі, талеркі, чашы).

Шмат разнастайных вырабаў са скуры: розны абутак (у тым ліку арнаментаваны вышыўкай), футляры, ножны, кашалькі, мячы, дэталі конскай зброі і г.д. Надзвычай многа абрэзкаў скуры, якія, несумненна, з'яўляліся адходамі шавецкага рамяства. Неаднаразова сустракаліся абрыўкі шарсцяных і лляных тканін.

Раскопкі Слоніма, культурны пласт якога надзвычай добра захоўвае арганічныя рэчывы, даў выключна багаты матэрыял, які характарызуе развіццё такіх рамястваў і дамашніх промыслаў, як апрацоўка дрэва, шавецкая справа, прадзіва, ткацтва. Шматлікія матэрыялы сведчаць пра развіццё кастарэзнага рамяства. На адходах і незавершаных апрацоўкай вырабах добра захаваліся сляды прымянення розных інструментаў (сякеры, пілы, рашпіля і інш.) Знойдзены цыркульны разец для нанясення вочкавага арнаменту. Выяўленыя ў розных пластах жалезныя шпакі і крыцы сведчаць пра існаванне (калі не на самім Замчышчы, то дзесьці паблізу) жалезаробчай і жалезаапрацоўчай вытворчасці. Аб тым, што

мясцовыя майстры займаліся апрацоўкай каляровых металаў, сведчаць знаходкі ліцейных формачак і некаторых гатовых вырабаў (Сярод апошніх – абломак створкавага бранзалета – наруча з псеўдазярнёным узорам. Такія бранзалеты з'яўляюцца тыпова гарадскімі ўпрыгожваннямі).

Шматлікія матэрыялы сведчаць аб занятках жыхароў горада земляробствам, жывёлагадоўляй, паляваннем, рыбнай лоўляй, збіральніцтвам. Акрамя згаданых вышэй сельскагаспадарчых прылад і прылад апрацоўкі ўраджаю знойдзены зярняты жыта, гароху, дробнаплоднага конскага бобу, проса, ільну. Сустрэліся костачкі вішні і слівы. Шмат жалудоў і лясных арэхаў. Многа касцей свойскай і дзікай жывёлы, касцей і лускі рыб. Пры вывучэнні археалагічнага матэрыялу ўстаноўлена, што свойскія жывёлы пераважалі над дзікімі (адпаведна 56,4 і 43,3% ад агульнай колькасці асобін). Асноўнымі відамі свойскай жывёлы былі свінні і буйная рагатая жывёла (адпаведна 35,8 і 33,8% ад колькасці асобін свойскай жывёлы). Сярод паляўнічых звяроў найбольш шматлікія зубр, лось, дзік (адпаведна 21,4; 21,4; 24,1% ад колькасці асобін дзікай жывёлы). Свойскія жывёлы былі невялікіх памераў.

У матэрыялах раскопак добра прасочваюцца гандлёвыя сувязі горада з іншымі тагачаснымі гарадамі і землямі і перш за ўсё з Падняпроўем (шыферныя прасліцы, шкляныя бранзалеты, пацеркі, чырвона-гліняныя рыфлёныя амфары кіеўскага тыпу, паліваная кераміка і інш.).



На сучасным этапе таксама працягваюцца весьціся раскопкі. **На Слонімшчыне дзейнічае турыстычна-краязнаўчы лагер “Юны археолаг”**, які сумесна з супрацоўнікамі Інстытута гісторыі Нацыянальнай Акадэміі Навук штогод даследуюць ваколіцы Слонімскага раёну. У 2015 годзе было даследавана гарадзішча на Кураўскай гары ў в. Талькаўшчына. У 2016 годзе працавалі на гарадзішчы паблізу вул. Інтэрнацыянальная ў мікрараёне “Рышчыцы”. У 2017 годзе юныя даследчыкі і іх настаўнікі працавалі на гарадзішчы на ўскраіне вёскі Збочна. У 2018 – у Вялікіх Шылавічах.

Падчас археалагічных раскопак каля Спаса-Прэабражэнскага сабора ў Слоніме ў 2018 г. юныя археолагі разам з малодшым навуковым супрацоўнікам Інстытута гісторыі Нацыянальнай Акадэміі Навук

Аляксандрам Максімовічам знайшлі каштоўны археалагічны экспанат – **каменны крыжык-карсунчык** XI-XIII стагоддзяў. Акрамя гэтага крыжыка-карсунчыка падчас раскопак выяўлена шмат керамікі, каляровага шкла, нож і іншыя рэчы.



У выніку археалагічнага вывучэння старажытнага Слоніма ўстаноўлена, што ў другой палове XII ст. гэта быў значны ваенна-адміністрацыйны і рамесна-гандлёвы цэнтр: магутныя абарончыя збудаванні, шырокія мошчаныя дрэвам вуліцы, добрыя дамы з бярвення, высокі ўзровень матэрыяльнай культуры, значнае развіццё розных рамёстваў і гандлю. Аднак атрыманыя матэрыялы не даюць пакуль што дакладнага адказу на пытанне аб часе ўзнікнення паселішча на Замчышчы. Па стратыграфічных умовах і на падставе наяўных знаходак час яго заснавання пакуль што можа быць вызначаны ў адносна шырокіх храналагічных рамках – другая палова XI – пачатак XII ст. Патрэбны далейшыя археалагічныя даследаванні. Толькі раскопкі змогуць праліць свет на час узнікнення горада і пачатковы этап яго існавання. Не выключана, што Слонім, як і іншыя гарады беларускага Панямоння, быў заснаваны намогта раней таго часу, калі ён упершыню ўпамянута ў пісьмовых крыніцах.

Цікавыя факты



Ва ўсіх кутках Беларусі можна пачуць паданні пра курганы і гарадзішчы, азёры і пагоркі, камяні і дрэвы. Багатая на такія згадкі і Слонімшчына. Вось некаторыя з іх.

У народнай памяці з'яўленне «шведскіх курганоў» звязвалася з падзеямі Вялікай Паўночнай вайны XVIII стагоддзя паміж Швецыяй і Расіяй, Карлам XII і Пятром I. Арэнай гэтай барацьбы стала Рэч Паспалітая, у склад якой уваходзіла і Беларусь. Шведскія курганы расцягнуліся трыма лініямі па былым Слонімскім павеце: 1) ад мястэчка Дварэц праз Горкі і Ісаевічы да Слоніма;

2) Едначы, Паўлавічы, Васілевічы; 3) праз Дзярэчын, Старую Вёсь, Азярніцу і Мыслава. Таксама яны знаходзяцца каля вёсак Галынка, Высокае, Салавічы і Лушнева. Іх размяшчэнне супадае з рухам шведскіх войск і іх аддзелаў вясною 1706 года.

У 1934 годзе быў знойдзены вядомы **Слоні́мскі і́дал** пры капанні катлавана пад будову фундамента для жылога дома ў ваколіцах Слоніма, на выгане, дзе раней ніколі не было будынкаў. Каменная галава знаходзілася на глыбіні каля паўметра. Высечаная з ракушачнага вапняку, яна ўяўляе сабою мужчынскую галаву з заостранай барадой. Шыя гэтай галавы мае выгляд кліна для ўстаноўкі ў пні дрэў ці, магчыма, у спецыяльна вырабленыя каменны пастамент. Памеры: вышыня 46 сантыметраў, даўжыня 22 сантыметры, шырыня 15 сантыметраў. У 1938 годзе ідал быў перададзены ў Слоні́мскі музей.



Каля вёскі Лапухова Слонімскага раёна, ва ўрочышчы Пеннае балота захоўваліся рэшткі паганскага капішча. Вялікія камяні ўтваралі вакол балота падабенства сцяны з двума выходамі. У сярэдзіне балота знаходзіўся Груд (Сухая града – узвышанае месца, абнесенае вакол ровам, а на самай вяршыні меліся насыпы з вялізнымі камянямі). Паводле мясцовай легенды, тут было сяло, якое спаліў Змей. На ўзгорку ляжаў вялізны Чортаў камень з мноствам паглыбленняў у выглядзе слядоў дзіцячай нагі, авечкі і г.д. На гэтым камені, як расказваюць, збіраліся і танцавалі чэрці, а вакол яго было прынята святкаваць Купалле. Легенды пра Змея і чарцей – гэта відазмененыя водгукі старажытных вераванняў, а наяўнасць каменя-следавіка і звычай святкавання Купалля сведчаць пра традыцыю культавага выкарыстання гэтага месца. На жаль, пры меліярацыі ўзгорак быў зраўняны з балотам, а Чортаў камень звезены.

Легенды і паданні Слонімшчыны.

Легенда пра Слонім



Даўнім часам на месцы нашага горада стаяла вялікае-вялікае возера. Канца і краю яму не было. Як уздымаліся хвалі высачэзныя – нішто не дапамагала. Смерць немінучая чакала тых людзей, якія траплялі на той момант у бліжэйшыя ваколіцы. Можа, на цэлую вярсту вада залівала ўсе вакол – так далёка выходзіла.

Дурная слава хадзіла пра гэтае возера. Дарослыя малым дзецям пра яго распавядалі, каб тыя баяліся і не лезлі туды. Палохалі, што вылезе, маўляў, адтуль страшыдла і праглыне іх, калі не будуць слухацца. І паселшчы свае будавалі з такой нагоды вёрстаў за дваццаць, не бліжэй, ад возера.

Аднаго разу ехаў па тых мясцінах дужа багаты князь. Некаторыя людзі гавораць, што гэта быў нехта з Алелькавічаў, а які з іх – дакладна невядома. Ехаў князь, канешне ж, не адзін, а з дружнай.

Мужныя воі да многага прызвычаліся, але дзіўная цішыня, якая тут стаяла, іх насцярожвала. І самае галоўнае – колькі ўжо часу ехалі, а людзей не сустракалі. Нібы вымерла усё. Прыгажосць неапісальная, лясы першастваральныя, звяроў ды птушак мноства і ніводнага чалавека.

Ссівелы князь, як і належыць валадару, ехаў наперадзе. Думаў нейкую сваю адвечную думу, маркотна пазіраў на гэтую прыгажосць, але твар яго не выказваў аніякага задавальнення, відаць, ела яго нейкая іншая думка.

Ззаду пачуўся цокат капытоў, і да князя падляцеў вой у дарагой, бліскучай кальчуге. Стрымаў свайго разгарачанага каня і ціха прамовіў, схінуўшыся амаль што да самага твару валадара:

– Нешта тут не тое, княжа. Нешта не тое...

– Чаму? – Азірнуўся той.

– Не падабаецца мне усё гэта.

– Мала што табе не падабаецца. І у мяне зараз настрой не з лепшых, але гэта не азначае, што трэба шукаць нейкую зачэпку...

– Ды не, княжа, мне зусім іншае здаецца... Здаецца, што ўцякаць адсюль тэрмінова трэба, каб ліха не здарылася...

Цяпер хваляванні бывалага воя перадаліся і самаму валадару, і ён пачаў шукаць прычыну гэтай незвычайнай цішыні.

Прайшлі колькі ўжо верст. Справа стала на вечар хіліцца, трэба месца для начлегу шукаць...

Князь моўчкі сядзеў ля вогнішча. Ззаду трэснула голька, і валадар, уздрыгнуўшы, павярнуўся і убачыў ваяводу і аднаго з дружынжкаў.

– Княжа я знайшоў сярод нашых вояў чалавека, які крыху ведае гісторыю гэтых мясцін. Думаю, табе будзе цікава паслухаць.

– Што ж, чалавеча, распавядзі нам пра тое, што табе даводзілася чуць.

– Калі я, княжа, быў яшчэ зусім малы, то мне мой дзед гаварыў, што ў гэтым краі ёсць вялізнае возера і людзі баяцца непадалёку ад яго не тое што спыніцца, але нават прайсці ці праехаць. З возера вылазіць нейкая пачвара і усё навокал паядае, а калі яна варушыцца, то уздымаюцца вялізныя хвалі, якія навальваюцца на бераг і ўсё на сваім шляху зносяць.

– Так, невясёлую ты мне гісторыю распавёў. А як часта такое гора здаралася?

– Не ведаю, княжа.

– Што ж, будзем спадзявацца на тое, што мы знаходзімся далёка ад таго заклятага возера і што нас пачвара не закране. Давайце класціся спаць, бо заўтра на світанні рушым далей.

Калі ўжо добра сцямнела, загуло усё навокал, застагнала адвечная пушча, і такая страшэнная бура ўзнялася, што здаровыя дрэвы, нібы чарацінкі тоненькія, да зямлі прыгінала, з карэннямі вырывала, ламала-трушчыла ды на многія дзесяткі крокаў перакідала. Мала гэтага, коні пачалі без дай прычыны біць капытамі і ржаць, нібыта адчувалі нейкую небяспеку. Потым загрузкатала зямля. Здавалася, што скача шматтысячная цяжкая конніца. Але якая конніца у такім непразным лесе? Не разумеючы, што адбываецца, вартавыя вырашлі будзіць людзей.

Князь спаў гэтак соладка, як можа спаць толькі малое дзіця, набігаўшыся ўволю. Звычайна ён спаў вельмі чуйна, няхай толькі якая голька трэсне ці хто неасцярожна ступіць, валадар адразу падхопліваўся, а тут...

Дык вось спіць валадар, і сніцца яму дзіўны сон. Быццам бы ён, зусім яшчэ малады юнак, выбіраецца з бацькам у паход. А матуля, пахмурая і невясёлая, глядзіць у акенца – і па ўсім відаць – не хоча адпускаць іх. Калі стары князь з сынам ад'ехалі крыху, маці наўздагон ім крыкнула:

– Калі што здарыцца, то маліцеся да Бога, каб дапамагаў вам, каб не кідаў на пагібель, бо болей ніхто не дапаможа. Запомні гэта, сыночак. І засталася стаяць ля акна у нейкай дзіўнай вопратцы – чысцюткай, белай-белай, што ажно вочы слепіць...

Даглядзець сон князю не давялося, бо нехта настойліва катурхаў яго за плячук.

– Валадар, валадар, прачніся. Прачніся, валадар...

Расплюшчыў князь вочы і здзівіўся – прама перад ім стаяў ваявода з некалькімі воямі.

– Што, што здарылася?

– Нічога пакуль што не здарылася, княжа, але, відаць, можа здарыцца. Навокал такое робіцца...

Тут толькі князь пачуў гул, трэск.

– Дык гэта такая бура усхадзілася? А я нічога не чую, сплю сабе як ні ў чым не бывала...

– Так, валадар, па гэтай нагодзе і звяртаемся, каб чаго дурнога не здарылася, бо ўсе грукоча і зямля трасецца...

Узгадаў князь свой сон. Калі ён апошні раз на матулю азірнуўся, то стаяла яна на высокім кургане. Таму закрычаў валадар:

– Ратуйцеся! Ратуйцеся хутчэй! Усе на курган узбірайцеся! Даспехі хапайце, коней не кідайце! Хутчэй! Хутчэй, бо прамаруджванне можа нам дорага каштаваць!

Тут да валадара падбег той самы стары дружыннік, якога вечарам ваявода да яго прыводзіў. Падляцеў і слова вымавіць не можа – гэтак расхваляваўся.

– Што, чалавеча? – запытаўся князь.

– Гэта яна, валадар, яна...

– Хто?

– Пачвара з возера вылезла і усхвалявала яго. Дзед тады таксама грукатанне ды навальніцу страшэнную згадваў.

Пазбіваліся дружыннікі на высокім кургане, а навокал – толькі паваленыя абы-як ствалы дрэваў ляжаць. Валадар і тут вырашыў засцерагчыся:

– Усім легчы на зямлю! Хавайцеся за дрэвы, за кустоўе! Ямы капайце! Беражыцеся!

Раптам нехта спалохана закрычаў:

– Бяда, браткі, бяда!

– Што там яшчэ?

– Вада залівае усё навокал! Глядзіце самі!

І сапраўды, вада падымалася усё вышэй і вышэй, і што самае галоўнае – гнала яе магутнымі хвалямі.

– Усё, прапалі! – не сваім голасам загарлаў маладзенькі вой, які ці не першы раз быў у паходзе.

Самае страшнае у такіх справах – паніка, і гэта выдатна разумеў князь.

– Спакойна, воі, спакойна! На калені ўсе, будзем маліцца, каб Усявышні дараваў нам грахі нашы ды паслаў выратаванне!

Так і зрабілі, і праз колькі часу адбылося дзіўнае – нешта грукнула зусім побач, закалаціўся курган, здавалася, яшчэ момант – і ён праваліцца скрозь зямлю, але... вецер у момант заціх, дождж перастаў, а вада пачала асядаць. Той самы стары вой прамовіў ціха:

– Пачвара у бярлог свой назад пайшла... Бачыш, княжа, і вада адступае...

Калі ўсе супакоілася, то убачылі ў нейкай сотні крокаў ад кургана вялізны-вялізны камень. Воі хмурна пазіралі на яго.

– Вось што, другі мае верныя! Выратаваліся мы сёння цудам ад непазбежнай смерці, таму паселішча тут закладзём і царкву паставім на самым пагорку, каб здалёк яе відаць было.

Дружна закіпела праца. Але як ні стараліся воі, як ні напружваліся, работы на добры месяц хапіла. Пакуль выкапалі глыбокія двойныя рвы,

пакуль насыпалі дзе трэба было, высачэзныя валы ды ўмацавалі ўсё дубовым частаколам, то і восень пачалася. Але яна была не страшная – жыллё збудавалі і абаронена яно было надзейна. І тут аднаго разу ваявода прывёў да князя маладзенькага дружынніка.

– Валадар, тут хлапчына, па-мойму, справу гаворыць. Як бы нам гэта ўсё зрабіць?

– А што ён прапануе?

– Трэба, княжа, той камень вялізны, што ляжыць за валам, прымеркаваць так, каб ён лёг насупраць уязной брамы. Тады падчас якой аблогі ён будзе якраз перад варотамі: ні таранам іх не возьмуць, ні прама не палезуць...

– Слушная прапанова, слушная, – пагадзіўся князь, – але ж мы яго з месца не зрушым, чалавеча...

– А мы, княжа, з ваяводам вось што вырашылі. Яго і не трэба з месца кранаць. Проста трэба вывесці браму крыху наперад.

– Вось малайчына! Гэта ж трэба, да такога дадумацца! Мне б і ў галаву такое не прыйшло, а тут... Вось малайчына!

Як параіў той малады дружыннік, так і зрабі. Калі працу скончылі, то сталі ўсе на высокім вале і залюбаваліся тварэннем уласных рук, а нехта не утрываў і прамовіў:

– Бачыш, як добра выйшла... Як услонім спецыяльны падсунулі пад браму...

Так за тое слова і ўхапіліся. З таго дня паселішча сталі зваць **Услонімам**, а з цягам часу назва перамяшалася і засталася – **Слонім**.

Бяздоннае возера.



Існуе паданне, што на месцы **Бяздоннага возера**, якое знаходзіцца недалёка ад Клепачоў у Слонімскім раён, калісьці была вёска. Жыхары гэтай вёскі пра возера расказваюць такую легенду. Даўным даўно на месцы сучаснага возера была вёска з дзвюма вуліцамі, якія перасякаліся. Адноўчы ў гэту вёску прыйшла бедная жанчына.

Яна хадзіла па хатах і прасіла міласціны. Але людзі яе не вельмі ветліва сустракалі – зневажалі, некаторыя адмаўляліся даць кавалачак хлеба ці бульбінку, сякое-такое адзенне. Жанчына добра разумела, што жыхары гэтай вёскі і самі жылі не вельмі багата. Тым не менш ёй было да болю крыўдна, што яе так зневажалі.

Жанчына ішла і моцна плакала. Але раптам з крайняй хаты выйшаў мужчына і паклікаў незнаёмку ў хату, накарміў яе і даў яшчэ хлеба на дарогу. Зdziўленая жанчына была вельмі ўдзячна за такую дабрыню, шчырасць і міласэрнасць. Яна запытала гаспадара: «Хто яшчэ жыве з вамі ў гэтай добрай хаце?».

Мужчына адказаў, што жонка яго памерла ўжо даўно, а ён жыве з сынам-падлеткам. Тады жанчына папярэдзіла: «Бярыце свайго сына і як мага хутчэй уцякайце з гэтай вёскі, бо ваша вёска хутка праваліцца ў бездань і загінуць усе людзі разам з усёй маёмасцю. Ідзіце з сынам на гару, якая бачна з вёскі на поўнач гледзячы, але не аглядайцеся на сваю хату».

Мужчына з сынам паслухалі жанчыну і хуценька выйшлі з вёскі на гару, але не вытрымалі і азірнуліся. Вёскі ўжо не было. Замест яе ўтварылася возера, а дзе былі дарогі – там засталася гладзь вады. **А бацька з сынам ператварыліся ў два камені-валуны, меншы – камень-сын, большы – камень-бацька.** І цяпер гэтыя валуны ляжаць на ўскрайку вёскі Клепачы Слонімскага раёна.

Людзі іх і сёння называюць бацькам і сынам. А возера сталі называць Бяздонным, бо вёска праваліся ў бездань. І да сённяшніх дзён ніхто ў ім не можа вымераць глыбіню і дастаць да дна. А яшчэ на роўнядзі возера зрэдку з'яўляюцца крыж-накрыж дарожкі. Уся паверхня гладкая, а па гэтых дарожках бяжыць рабізна. Кажуць, што гэтыя дарожкі з'яўляюцца там, дзе калісьці былі вясковыя вуліцы.



Яшчэ адна легенда сведчыць, што ў веску прыйшоў сам Бог у абліччы жабрака. І дапамагла яму жанчына, якой ен параіў сысці з вескі і не азірацца. Але жанчына, пачуўшы страшэнны вой за спіной і дзікія крыкі, не змагла стрымацца. Павярнула галаву страпянуўшы касою... і скамянела. Уся

гэтая гісторыя вельмі падобна на біблейскую пра Садом, але ў **Слоніміскім краязнаўчым музеі зберагаецца камень з жаночай касою.**

Магілкі ў тым месцы знайшлі, а селішча няма, хоць яно павінна быць недалёка. Яцвяжскія могілкі (яцвягі – балцкае племя) на якіх яшчэ толькі 700 гадоў таму хавалі па паганскіх абрадах дасканала даследаваны археолагамі. Вядома, што слонінская зямля ўваходзіць у так званую Чорную русь. Дык вось, ёсць здагадка сярод навук, што гэтая месца назвалася Чорнай русю таму, што на гэтай тэрыторыі даўжэй чым дзе захоўвалася язычніцтва.

Расколаты камень.



Недалёка ад маёнтка пана Пуслоўскага, што ў Альбярціне, ёсць асаблівы камень. Самы буйны валун на Слонішчыне расколаты на дзве часткі. З паходжаннем гэтага расколу звязана прыгожая легенда.

Вяртаўся неяк пан Пуслоўскі ў свой маёнтак Альбярцін (пасля – клуб кардоннай фабрыкі, цяпер – Слоніскі Палац моладзі). Пачалася моцная навальніца. А побач з лясной дарогай ляжаў як раз гэты валун. Выйшаў пан з карэты і схаваўся ад дажджу пад каменны казырок. І як раз у гэты час ў камень стукнула маланка і раскалола яго напалам. У знак таго, што камень захаваў яму жыццё, пан Пуслоўскі загадаў прывезці яго ў свой маёнтак. Рабочыя пачалі выкопваць валун і вырылі чатырохметровую яму, але падставы так і не знайшлі. Для каменя проста паставілі крыж, і Пуслоўскі на тым супакоіўся. Крыж з часам знік (расцягнулі на сувеніры), але камень цэлы дагэтуль. Яго аблюбавалі слоніскія парачкі, а валун прызвалі каменем закаханых.

Асаблівай увагі заслугоўваюць **Жыровічы.**



У адным з паданняў гаворыцца, што калісьці на месцы паселішча была пушча і ёй валодаў нейкі паганец па прозвішчу Жыр. Ад гэтага імя і паходзіць назва Жыровічы.

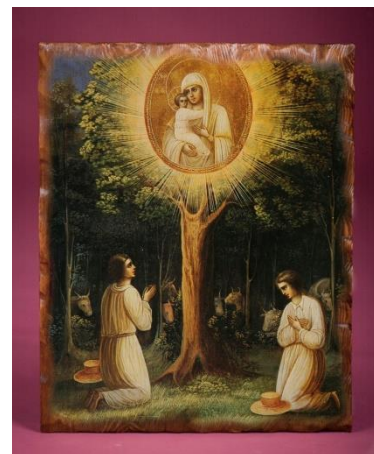
Шырокавядомым з'яўляецца **Жыровіцкі камень**. Лічыцца, што на ім пасля пажару ў 1520 г. адбылося з'яўленне абраза Жыровіцкай Божай маці. На камені нібыта былі адбіткі далоні правай рукі Богамацеры. Па павер'ях камень дапамагае ад пажараў, ад ліхарадкі (у выглядзе парашка), ад цяжкіх родаў (парадзіхі насілі кавалачкі каменя на грудзях).

Паданне, якое распавядае пра з'яву **Жыровіцкай іконы**.



На тым месцы, дзе цяпер знаходзяцца сучасныя Жыровічы, у старажытнасці быў лес, які належаў праваслаўнаму баярыну (буйнаму землеўладальніку, які належаў да вышэйшага пласту пануючага класа) падскарбію (скарбніку) Вялікага Княства Літоўскага Аляксандру Солтану. Увесну 1470 года пастухі, пасшыя яго статак, зайшлі далёка ў лес, дзе ў гушчары заўважылі раптам незвычайнае яркае святло, якое зыходзіла ад маленькай іконы, якая размяшчалася ў галінах дзікай грушы. Пад грушай струменілася крынічка з празрыстай вадой. Моцнае святло і поўны глыбокай пашаны жах доўга не дазвалялі ім наблізіцца да самога вобразу. Але, калі святло, што азараў абраз, памаленьку схавалася, пастухі пакланіліся вобразу Маці Божай, знялі яго з дрэва і перанеслі ў сядзібу Солтана. Баярын жа не звярнуў асаблівай увагі на аповяд сваіх сялян і абыякава паклаў знойдзены вобраз у куфар. Увечары ён пажадаў паказаць цікавую знаходку гасцям, але іконы ў куфэрку не аказалася...

На наступны дзень пастухі, якія не ведалі аб знікненні іконы, прыйшлі на ранейшае месца і зноў убачылі ў прамяністым ззянні той ж абраз. Як і напярэдадні, яны аднеслі яе баярыну, які зразумеў цуд Божы, з глыбокай павагай прыняў святыню і адразу наведваў месца яе з'явы. Памаліўшыся, ён даў зарок (абяцанне) Богу пабудаваць на месцы з'явы абразу храм у гонар Багародзіцы.

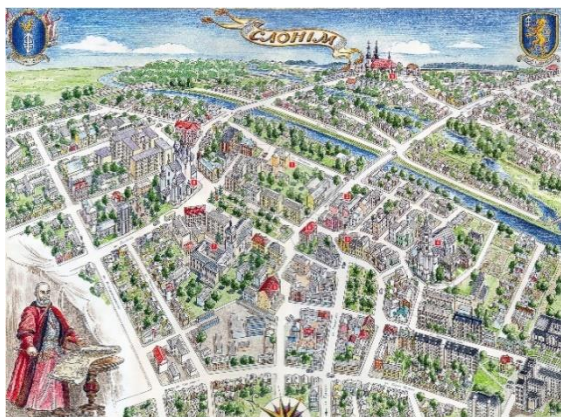


У хуткім часе тут была збудаваная драўляная царква ў гонар Прасвятой Багародзіцы, а вестка пра з'яву абраза Божай Маці хутка распаўсюдзілася як па навакольных селішчах, так і далёкіх краях, прыцягваючы да сабе мноства багамольцаў для пакланення. І, па веры

сваёй, яны атрымлівалі вылячэнне ад цяжкіх хвароб і дапамогу ў складаных жыццёвых абставінах. Былі нават выпадкі ўваскрашэння мёртвых, над якімі перад цудатворным чынам здзяйсняліся малітвы.

Аб гары, што каля **вёскі Ніз** напісана, што калісьці там жылі вялікія людзі, якія вырывалі з зямлі сосны і хадзілі абапіраючыся на іх. У паўднёва-ўсходнім кутку гары ў апоўдзень і апоўначы збіраліся бесы і спявалі бандуркі – пасквільныя песні, а на гары стаяў трацір, дзе як ежу прадавалі чалавечае мяса. Святар пракляў гэтую мясцовасць, і тут утварылася дзірка, якая вяла ў бездань. Адтуль чулася рыканне жывёл і д'ябальскія стоны. Пасля гэтага ўсе вялікія людзі адтуль разбегліся і рассяліліся ў іншых месцах. Сюжэт падання свечыць, што недзе ў гэтай мясцовасці і існавала **язычніцкае капішча**, дзе і прыносілі ахвяры сілам прыроды.

4. Помнікі архітэктуры.



Пабудовы змянялі адна адну на працягу XII, XIV, XVI і XVIII стст., захоўваючы пры гэтым пастаяннае месцазнаходжанне ў плане горада. **Пабудаваны ў 1520 г. князем Сапегай драўляны палац з умацаваннямі вакол выкарыстоўваўся ў 1631-1685 гг. для пасяджэнняў сеймікаў Вялікага Княства Літоўскага.**

Струхлелы палац у 1768 г. па ўказанні новага ўладальніка Слоніма кампазітара М. Агінскага быў разабраны. На яго месцы ў 70-х гадах XVIII ст. ствараецца **шырокі архітэктурны ансамбль**. У яго ўвайшлі: палац,



манеж, аранжарэя, дамы для прыдворных і гасцей, друкарня, тэатр, гаспадарчыя пабудовы, рэгулярны парк. Шырокі аднапавярховы палац (116 пакояў і зала) быў у плане П-абразны, цэнтральны корпус – каменны, а бакавыя флігелі – драўляныя. Найбольш багатыя на ўнутраны строй памяшканні размяшчаліся ў цэнтральным корпусе,

расчыненым у бок парку і параднага двара. Славутасцю была “Зала багінь”, пышна прыбраная ў стылі ракако.

Будынак тэатра («операхауз»), пабудаваны ў канцы 70-х гг. XVIII ст., размяшчаўся паміж палацам і выпрастаным рукавом ракі Шчары. Старыя літаратурныя крыніцы сведчаць, што тэатр меў сцэну, прыстасаваную для выхаду вялікай колькасці артыстаў і тэатральных баталій коннікаў.

Канал выкарыстоўваўся для водных феерый, і ў гэтым выпадку парк служыў натуральным шматпланавым дэкорам спектакля. Слава аб прыдворным тэатры Агінскага ступіла далёка за межы Беларусі. У канцы XVIII ст. артысты Слонімскага і Гродзенскага (А. Тызенгаўза) тэатраў, падараныя каралю Станіславу Аўгусту, сталі часткай польскага балета ў Варшаве. У Слоніме працавалі прафесійныя італьянскія і польскія спевакі, драматычныя акцёры, прыгонны хор і балет. Рэпертуар тэатра ў асноўным складаўся з балетаў, опер італьянскіх кампазітараў і аўтарскіх твораў Агінскага. Музычнае суправаджэнне спектакляў вяла спецыяльная капэла з прыгонных музыкантаў.

Вядомая была ў XVIII ст. і **друкарня Агінскіх**, дзе друкаваліся кнігі, ноты і да т. п.

Слонім у гэты час стаў культурным цэнтрам рэгіёна. Вялікім было яго эканамічнае значэнне.



Унікальны для XVIII ст. пяцідзесяцітрох кіламетровы канал Агінскага, так званы **Малы канал Агінскага**, які злучыў басейны Балтыйскага і Чорнага мораў, ператварыў горад у важную гандлёвую прыстань на Шчары.

Будаўніцтва палацавых пабудов у Слоніме вялі архітэктары Я. Бой, і. Мараіна, К. Шыльдгаўз, майстар паркавага будынка Лерак.

З пачатку XIX ст. комплекс палаца Агінскага прыходзіць у запусценне і паступова руйнуецца. Асобныя фрагменты палаца захоўваліся да пачатку XX ст., а затым былі разабраны.

У манументальнай архітэктуры Слоніма прыкметная роля належыць **культавым будынкам**. Некалі яны ўваходзілі ў сістэму абароны горада,

а таму размяшчэнне іх звязана з асноўнымі плошчамі і вуліцамі, пераходзячымі ў загарадныя дарогі. З васьмі каменных культавых будынкаў XVII-XVIII стст. да нашых дзён дайшлі толькі касцёл і кляштары бернардзінак і бернардзінцаў, касцёл св. Андрэя, сінагога.



Слоні́мскі касцёл бернардынак, пабудаваны паміж 1664-1670 гг. у стылі барока, уяўляе сабой пабудову зальнага тыпу з вялікім паўкругам адной апсіды.

У галаўной частцы высіцца Манументальная ярусная вежа. Яна асацыюецца з замкавымі вежамі мінулых стагоддзяў сваёй аскетычнасцю дэкарацыі і масіўнасцю формаў.

Гладкая сцяна апсіды, якая выходзіла на гандлёвую плошчу, ўпрыгожана фігурнай рамай барочнага малюнка. Сцены раздзелены пілястрамі са своеасаблівымі капітэлямі; вялікія вокны маюць лучковыя арачныя завяршэння.

Інтэр'ер у 1751-1764 гг. ўпрыгожваецца алтарамі ў стылі ракако. Стуккавыя арнаменты і скульптура выкананы майстрам Гедэлем (Гезелем) па эскізах невядомага мастака. У 1764 г. да касцёла прыбудаваны каменны корпус манастыра з замкнёным квадратным панадворкам.

Манастыр абноўлены пасля пажару ў 1793 г. (быў заняты бальніцай).

Вялікую мастацкую цікавасць ўяўляла печ, абліцаваная кафляй працы беларускіх майстроў XVII ст. (не захавалася).



Слоні́мская Свята-Траецкая царква ўяўляе сабой таксама помнік архітэктуры барока. Час яго будаўніцтва адносіцца да 1639-1645 гг.; манастыра – да 1749 г. Высокая васьмігранная вежа-званіца на фасадзе ў сваім падставе ўзмоцнена магутнымі контрфорсамі. Вежа была прыгонным элементам пабудовы, і ў арачных нішах меліся

круглыя байніцы. Славутасцю бернардынскага касцёла з'яўляюцца дзве кубічныя прыбудовы па баках, крытыя шлемападобнымі купаламі (1668 і

1750 г.) за кошт гэтага ўзмоцнена сілуэтная выразнасць помніка, які ў Панараме горада займае бачнае месца.



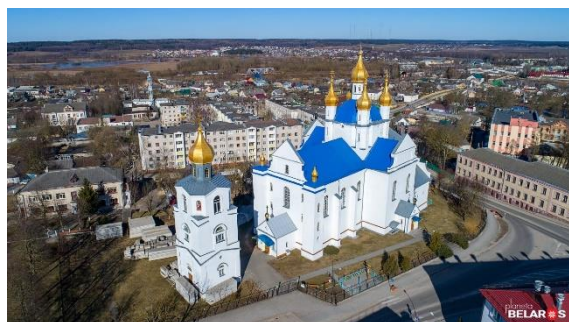
У некаторым аддаленні ад гістарычнага цэнтра ўзвышаецца **фарны касцёл св. Андрэя** (1775 г.). Як помнік архітэктуры позняга барока, храм з'яўляецца выбітным аб'ектам па пластыцы фасада, багацця структурна-дэкаратыўнай апрацоўкі. Асноўны дэкор сканцэнтраваны на галоўным фасадзе. Гэта-раскреповкі, глыбокія нішы, слаістай пілястры, фігурны франтон. Дзве вежы, пастаўленыя пад вуглом да фасада, узмацняюць яго пластычнае пабудова.

Скульптурнае ўбранне інтэр'ера нясе рысы мастацтва ракако. У архітэктурны комплекс уваходзяць таксама брама і аднапавярховы манастырскі корпус. Касцёл Св. Андрэя знаходзіцца ў прасторава-планіровачнай сувязі з комплексам гістарычнага цэнтра горада. Аб'ём храма актыўна ўдзельнічае ў фарміраванні панарамы Слоніма.



Буйным каменным будынкам, размешчаным паблізу рынку, з'яўляецца былая **сінагога** (1642 г.). Яна ўяўляе сабой кампактны і даволі высокі цэнтральны аб'ём залы, да якога з трох бакоў прымыкаюць паніжаныя памяшканні. Высокі дах і апрацоўка

тарцовага фасада фігурным шчыпцом збліжае яго архітэктуру з барочнымі бязвежавымі касцёламі.



Спаса-Праабражэнскі сабор у г. Слоніме. Аб існаванні Спаса-Праабражэнскай царквы вядома з XVI стагоддзя. У той час яна называлася саборнай і пры ёй служылі два святара, якія штодня праводзілі набажэнствы. Пры храме існавала Праабражэнскае

братэрства, багадзельня і школа для навучання дзяцей славянскаму чытанню, царкоўнаму спеву, рахункаводству і пісьму.

Пасля заключэння Брэсцкай уніі ў 1596 годзе на тых месцах, дзе раней стаялі праваслаўныя храмы, або побач з імі, польскія магнаты і рымскія манахі сталі будаваць касцёлы і адкрываць манастыры. Недалёка ад Спаса-Праабражэнскай царквы ў 1635-1650 гадах быў пабудаваны касцёл. Сама царква была захопленая ўніятамі. Пасля вяртання уніятаў у Праваслаўе Праабражэнская царква зноў стала праваслаўнай.

Падчас пажару ў Слоніме ў 1848 годзе храм цалкам згарэў. Новы храм быў уладкаваны ў будынку згаданага касцёла, скасаванага да таго часу. У гады Вялікай Айчыннай вайны храм моцна пацярпеў.

У перыяд хрушчоўскіх ганенняў, у 1963 годзе, храм быў узарваны і разбураны да падставы. З 1994 года на месцы ўзарванага храма ідзе будаўніцтва новага велічнага сабора.

Да архітэктурным выдатным мясцінам Слоніма таксама ставяцца **капліца св. Дамініка і група старых жылых і грамадзянскіх пабудоў у гістарычным цэнтры.**



дамініканскага манастыра.

Капліца святога Дамініка пабудавана з цэглы ў 1745 г. у заходняй частцы горада, на скрыжаванні вуліц Міцкевіча і Пушкіна. У XVIII стагоддзі пры ўездзе ў горад стаялі 2 капліцы, якія былі накшталт пагранічнага знака (другая капліца не захавалася). Капліца ўяўляе сабой невялікае яруснае збудаванне, якое нагадвае верхні ярус вежы касцёла. Формы яе барочныя, спрошчаныя. Пад каменным балдахінам некалі стаяла скульптура св. Дамініка, як бы адзначаючы валодання мясцовага



Радавая жылая забудова XVIII-XIX стст. сканцэнтравана ў раёне плошчы Леніна. Плоскасная пабудова фасадаў аднапавярховых будынкаў, іх пастаноўка тарцом да вуліцы і блізкае ўзаемаразмяшчэнне — узор беларускіх паселішчаў дарэвалюцыйнага перыяду.



руставанымі лапаткамі і расчлянёны прамавугольнымі аконнымі праёмамі.

Палавіна 1-га паверха была адведзена пад гасціную, перакрытую 4 ветразевымі скляпеннямі з цэнтральнай апорай. Пад гэтай часткай дома размешчаны шырокія скляпеністыя падвалы. Цэнтральная лесвіца вядзе з вузкага вестыбюля на 2-і жылы паверх.



раней была аформлена чатырохкалонным порцікам са скульптурнай застаўкай на франтоне. Дваровы фасад дагэтуль захаваў дэкарацыю ў выглядзе пілястраў, якія адносяцца да XVIII ст.



карнізах пабудовы.

Слоні́мская а́ўстэрыя, помнік архітэктуры барока. Пабудавана ў 2-й палове XVIII ст. з цэглы як заезны дом пры палацы слонімскага староства М.К. Агінскага. Спачатку 2-паверховы (у XX ст. надбудаваны 3-і паверх, завершаны 2-схільным дахам). Галоўны фасад прамавугольнага ў плане будынка раскрапаваны буйнамаштабнымі

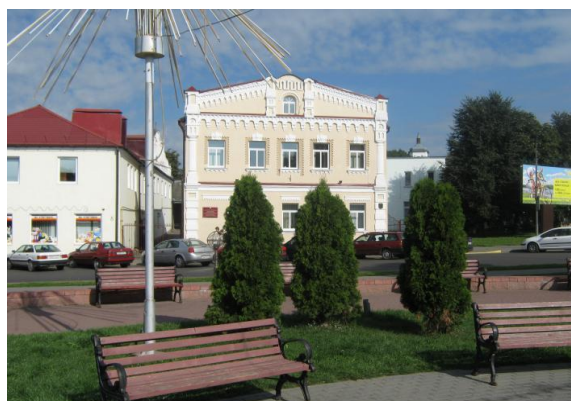
Сярод гістарычнай радавой забудовы ўдалося выявіць **будынак былой Ратушы**, пазначанае на плане канца XVIII ст. і якое захоўвала ў чарцяжах свае першапачатковыя фасады і планы. Размешчана былая ратуша (цяпер Цэнтральная бібліятэка) на скрыжаванні вуліц Савецкай і Першамайскай. Гэта – каменная двухпаверховая пабудова, якая

Архітэктурнай славутасцю з'яўляецца **гарадскі асабняк** першай паловы XIX ст. (цяпер медвучылішча). Ён размяшчаецца ў глыбіні двара, прадстаўляючы сабой кампазіцыю з двухпаверховага аб'ёму і бакавых аднапаверховых флігеляў. Традыцыйныя формы класіцызму добра прасочваюцца ў каланадзе порціка і

Асноўная маса будынкаў старой часткі Слоніма ставіцца да другой паловы XIX-пачатку XX стст.. Для іх у пэўнай меры характэрная спрошчаная арнаментальная апрацоўка фасадаў з выкарыстаннем дэкаратыўных уласцівасцяў цэглы.



Да пабудов у стылі мадэрн ставяцца будынак банка (вул. Банкая, цяпер В.Крайняга), пошты (вул. Маякоўскага) і іншыя, якія характарызуюцца разнастайнасцю фасадных кампазіцый і спалучэннем розных аздобных матэрыялаў.



У прыгарадзе Слоніма размешчаны сядзібны комплекс Альбярцін і паркавы масіў з сажалкамі, якія адносяцца да першай паловы XIX ст. Каменны двухпавярховы дом архітэктуры класіцызму ў сярэдняй сваёй частцы мае порцік і развітую лесвіцу з вазамі і скульптурамі львоў.

Цікавы факт: Першапачаткова маёнтак графаў Пуслоўскіх называўся Юрзнікамі. Войцех Пуслоўскі быў бацькам трох сыноў Ціта, Магдаліна і Альберта. Альберт хадзіў у бацькоў у любімчыках. Жыццё любімага сына Войцеха Пуслоўскага скончылася пры вельмі трагічных абставінах. Адны кажуць, што ён утапіўся ў возеры разам са сваёй дачкой Цінай, іншыя ж запэўніваюць, што падчас аднаго з паўстанняў ён спрабаваў уцякчы з маёнтка і знік за возерам. Ён меў пры сабе дастаткова вялікія грошы і шмат упрыгожванняў, пошукі якіх працягваюцца і сёння. Пасля смерці Альберта маёнтак быў названы «Альбярцін» ў яго гонар. Аднак адзін раз маёнтак змяніў сваю назву ў гонар Аляксандра-рэфарматара на Александрынск. Але ў 1920-х гадах комплексу вярнулі старое імя – Альбярцін.



Захавалася гаспадарчая пабудова (**Былая стайня**). Створана ў духу пераймання старым мастацкім стылям. Гэта – масіўная пабудова з арнаментальным каменным мурам і аскетычным дэкорам.

У ваколіцах Слоніма (у 10 км уверх па Шчары) знаходзіцца старая вёска **Жыровічы, вядомая буйным архітэктурным ансамблем Жыровіцкага манастыра**. Будаўніцтва ў Жыровічах працягвалася да



сярэдзіны XIX ст. Да гэтага часу ў комплекс уваходзілі Успенскі сабор, Богаяўленская і Крыжаўзвіжанская царквы, трохпавярховы манастыр з семінарыяй, кельямі, трапезная, капліца і шматлікія дапаможныя пабудовы. Мелася невялікая друкарня. За агароджай манастыра знаходзіліся сад і сажалкі.

Чацвёрты храм – гэта драўляная Георгіеўская царква, размешчаная на старых могілках недалёка ад манастыра.

Такім чынам, Жыровічы ўяўляюць сабой населены пункт, у якім захавалася вялікая колькасць архітэктурных помнікаў розных тыпалагічных груп.

Жыровіцкі манастыр, якому больш за 500 гадоў, мае цудатворны абраз Божай Маці Жыровіцкай. Адрозніваецца выразнай архітэктурай і славіцца сваім багатым гістарычным мінулым.



Манастыр быў заснаваны як праваслаўны ў 2-й палове XV стагоддзя. У 1613 г. манастыр быў перададзены базыльянскаму Ордэну і першым яго настояцелем быў уніяцкі арцыбіскуп Язафат Кунцэвіч.

У канцы XVII ст. Жыровіцкі манастыр лічыўся самым багатым у Беларусі і Літве, карыстаўся сярод уніятаў такой жа вядомасцю, як Чэнстахоўскі манастыр у каталікоў.

З 1839 г. манастыр зноў праваслаўны. Цяпер – дзейны праваслаўны Свята-Успенскі стаўрапігіяльны мужчынскі манастыр.

Успенскі сабор быў закладзены ў 1613 г. у 1650 г. будаўніцтва было скончана. Манументальная барочная пабудова, двухвежавая па фасадзе, была пазней перабудавана і атрымала ў першай палове XIX ст. сучаснае аблічча.

Сабор размешчаны на галоўнай вуліцы, якая ў гэтым месцы пашырана, утвараючы плошчу. Будынак трохнефны, аднаапсідны, увенчаны купалам. Глыбіня дасягае 50 м. пры вышыні звыш 35 м. выразнасць плана некалькі парушаная прыбудовамі.

З поўдня да сабора прымыкае зімовая царква, з поўначы – пераход у манастырскі корпус. Унутры маюцца шэсць масіўных асноў, на якія абапіраюцца скляпенні і купал. У заходняй частцы над вестыбюлем маюцца хоры, на якія вядзе лесвіца, размешчаная ў тоўшчы сцяны галоўнага фасада.

Інтэр'ер сабора характарызуецца параднасцю, якая дасягаецца не толькі памерамі ўнутранай прасторы, пластыкай архітэктурнай дэкарацыі, жывапісам, але і добрай асветленасцю.

Фасад сабора прадстаўлены дарычнай ордэрнай сістэмай: спаранымі калонамі ў сярэдняй частцы, па адной у кутах, і пілястрамі на астатніх паверхнях сцен. Фасад мае франтонае завяршэнне, дэкор сумяшчае ў сабе класічныя элементы і матывы візантыйскай архітэктурны (партал).

Найбольш цікавай сілуэтнай часткай храма з'яўляецца яго купал (пралёт каля 10 м) з высокім светлавым барабанам.

Успенскі сабор узначальвае архітэктурны комплекс манастыра і бачны за шмат кіламетраў ад Жыровічаў. Яго буйнамаштабны белакаменны масіў разам з манастырскім корпусам маляўніча вымалёўваецца на фоне зялёных лясістых пагоркаў і зарэчнай далі.

Капліца Успенскага сабора размешчана насупраць яго, праз плошчу. У сваёй пабудове яна двухчасткавая. Ніжняя – уласна капліца (у плане каля 11x12 м); верхняя – званіца пад купалам. Відавочна, час будаўніцтва капліцы або яе рэканструкцыя ставіцца да першай паловы XIX ст. Яе архітэктура блізкая сабору і выканана ў формах класіцызму.

Прайшоўшы праз арку галоўнага ўваходу на тэрыторыю манастыра, паміж саборам і келлямі, наведвальніку адкрываецца Богаяўленская царква. Гэта – бязвежавая Царква-капліца, пабудаваная ў 1769 г. У плане яна ў выглядзе прамавугольніка (каля 8x20 м) пад двухсхільным дахам. Ўражанне расцягнутасці фасада па вертыкалі дасягаецца пучкамі тонкіх паўкалон, скульптурным шчытом на галоўным фасадзе, які выступае за межы аб'ёму будынка. Багатай пластыцы галоўнага фасада супрацьпастаўлены аскетычныя бакавыя паверхні сцен. Ўзмацняе сілуэтную пабудову царквы дэкаратыўныя гранёны барабан пад купалам. Выкананы ён з дрэва і ўрэзаўся ў кроквы даху.

Крыжаўзвіжанская царква размяшчаецца на ўзгорку за Богаяўленскай царквой, утвараючы трэці план забудовы манастыра. Пабудавана яна таксама ў 1769 г. у стылі барока. Гэта – безапсіднае збудаванне, у плане прамавугольнае (каля 12x25 м), мае ўнутры незвычайнае рашэнне ў выглядзе так званай Кальварыі-храма, прысвечанага абраду, які імітуе паломніцтва ў Ерусалім.

Падняўшыся па прыступках у храм, наведвальнік трапляў на працяглую парадную лесвіцу. Лесвіца займае палову ўнутранай прасторы будынка і выводзіць на алтарную пляцоўку, тарцовая Сцяна якой паймаўска распісана перспектыўным жывапісам. У малюнку гэта была таксама лесвіца, глядзельна як бы якая працягвае існуючую, акружаная аркадамі, якія цягнуцца да купалу з выявай распяцця. За кошт прынятага архітэктурнага рашэння і перспектыўнага малюнка дасягнуты ілюзорны эффект незвычайнай глыбіні храма.

Вялікія вокны добра асвятлялі ўнутраную прастору, напаўняючы яе святлом, і дазвалялі наведвальніку ўжо ад ўваходу ў дэталі разгледзець роспіс інтэр'еру. Галоўны фасад царквы вытанчаны па малюнку і дынамічны ў сваёй пабудове. У кампазіцыі фасада бачная строгая сіметрыя. Дзвярны праём, акно, ніша, аkenцы барабана размешчаны на адной цэнтральнай восі. Гэты прыём ўзмацняе ўражанне накіраванасці ўверх усяго збудавання. Дзве высокія стройныя вежы з купалкамі, пастаўленыя адна за адной, як бы фіксуюць ў прасторы галоўны і задні фасады храма, ствараюць арыгінальны сілуэт пабудовы. Бакавыя фасады статычныя, што дасягаецца расстаноўкай пілястраў больш шырокім крокам і прыладай вокнаў па форме, надыходзячай да квадрата.

У Сынкавічах – вёсцы Зэльвенскага раёна – знаходзіцца найстаражытны ў Беларусі храм абароннага тыпу: царква Міхаіла Архангела.



Найбольш верагодным часам яго будаўніцтва можна лічыць канец XV-пачатак XVI ст. Масіўныя сцены, вежы і памяшканні над скляпеннямі з байніцамі збліжаюць яго з невялікім замкам. Гэта

ўнікальны помнік гатычнага дойлідства – царква-крэпасць.



Капліца-пахавальня Ордаў у в. Дзеравянчыцы (1852).



Чыгуначны вакзал у Слоніме

Вакзальная вуліца ў Слоніме ўзнікла пасля пабудовы ў 1886 г. чыгункі Баранавічы-Слонім-Беласток-Варшава.

Слонімскі вакзал пабудаваны ў 1922г. з цэглы ў стылі мадэрн. Прамавугольны ў плане аднапавярховы

будынак мае высокі мансардавы дах складанага пластычнага малюнка. Прасторавае развіццё кампазіцыі дасягаецца трохступеньчатым павелічэннем аб'ёмаў, якое нарастае к цэнтру: ад адносна нізкіх бакавых крылаў праз цэнтральны корпус да мансардавага паверха. Спалучэнне вальмавых дахаў аб'ёмаў будынка надае яго завяршальнай частцы складаны ярусны сілуэт. Дамінуючы элемент кампазіцыі – цэнтральны рызаліт з двух'ярусным шчытом, устаноўленым на нізкі парапет. Плаўныя крывалінейныя абрысы шчыта, завяршэнне яго вуглоў акратэрыямі ў выглядзе шароў вылучаюць гэты элемент на фоне геаметрычна правільных вычляненняў фасадаў.

Пластычнасць экстэр'еру вакзала надаюць рустоўка, рытм прамавугольных і арачных аконных праёмаў, барочныя рэмінісцэнцыі ў форме «разарванага» фронтана, фігурны шчыт са стылізаванымі валютамі. Цэнтральны ўваход у вынасным тамбуры галоўнага фасада завяршаецца буйным «разарваным» фронтам. Планіроўка вакзала змешаная – калідорна-анфіладная. Вакзал у Слоніме – буйное для свайго часу збудаванне гэтага тыпу.

Адначасова з чыгуначным вакзалам побач пабудавана **воданепорная вежа**. Трэх'яруснае васьміграннае ў сячэнні збудаванне мае пластычныя архітэктурныя формы. Першы ярус – гэта магутнае аснаванне з вуглавымі контрфорсамі і маналітнымі плоскасцямі сцен. Звужаны да верху стройны другі ярус выкарыстаны як апора для трэцяга – верхняга аб'ёму, у якім размяшчаўся рэзервуар з вадою. Яго гранёная «чаша» завершана пластычным шатровым дахам з «заломам» і слухавымі вокнамі. Узведзеная ў стылі мадэрн воданепорная вежа разам з вакзалам складае адзіны архітэктурны ансамбль.



5. Страчаная спадчына.

Драўляны замак у Слоніме, паводле пісьмовых сведчанняў, існаваў. Але дакладных звестак, дзе ён знаходзіўся, няма. Назва старажытнай Замкавай вуліцы і план горада 1795 года сведчаць, што замак у Слоніме, як і старажытны цэнтр горада, да XVI стагоддзя знаходзіўся на правабярэжжы ракі Шчары, на так званым Замосці. Ён месціўся паміж рэчышчам ракі Шчары і яе невялікім прытокам Гарадзянкай. Але драўляны замак быў амаль знішчаны мангола-татарамі ў 1241 годзе. Хаця поўнай інфармацыі пра гэта няма. Бо вядома, што з 1248 года ў Слоніўскім замку пачаў княжыць старэйшы сын Міндоўга Войшалк. А сам Міндоўг быў князем у Наваградку. Верхні замак у Слоніме быў узведзены ажно ў 1520 годзе пры слоніўскім старосце Яне Радзівілу на ўзвышшы левага берага Шчары, амаль побач з былым старажытным гарадзішчам. З пераносам замкавых збудаванняў на другі бераг ракі сюды перамясціўся і цэнтр горада. З цягам часу там значна ажывілася будаўніцтва горада.



У Слоніме пры Льву Сапегу існавала адна з самых вялікіх у Вялікім Княстве Літоўскім **друкарняў**, дзе, як мяркуюць некаторыя даследчыкі, набіраўся вядомы на ўсю Еўропу Статут Вялікага Княства Літоўскага. Друкарня была ў Слоніме і ў XVIII стагоддзі, калі гаспадаром у горадзе быў Міхал Казімір Агінскі. Яна знаходзілася ў палацы Агінскага і працавала для патрэб мясцовай оперы. Пасля захопу Слоніўшчыны рускімі войскамі ў 1793 годзе разам з операй у заняпад прыйшла і друкарская справа. *(на малюнку: руіны палаца Агінскіх)*



У шэрагу першаступенных планаў Міхала Казіміра Агінскага было будаўніцтва ў Слоніме асобнага тэатральнага памяшкання, у якім маглі б ставіцца оперныя спектаклі, так званага **тэатра «Opernhaus»**. Для ажыццяўлення сваёй задумкі гетман Агінскі запрасіў у Слоніў італьянскага дэкаратара Іначэнца Мараіна. Той прапанаваў для гэтай мэты

рэканструяваць колішні палац. Агінскі з ім пагадзіўся. І ў 1777 годзе будаўніцтва і рэканструкцыя тэатра былі ўжо завершаныя. Для таго, каб можна было ставіць спектаклі на сцэне тэатра, былі ўзятыя на ўзбраенне найлепшыя для таго часу тэхнічныя сродкі, якія дазвалялі лёгка мяняць дэкарацыі, а пры неабходнасці выводзіць на сцэну нават сапраўдныя караблі. Дзеля гэтага яна была падзелена на дзве часткі. Пярэдняя частка выкарыстоўвалася па сваім непасрэдным прызначэнні: на ёй ігралі акцёры. Задняя ж, пры неабходнасці, лёгка запаўнялася вадой. Ажыццяўлялася гэта праз сістэму труб, што праходзілі да самых тэатральных падмосткаў. Паступала ж вада з канала, які знаходзіўся побач. Гэтая частка сцэны аказвала добрую паслугу і тады, калі па ходу спектакля разгортваліся баявыя дзеянні ці неабходна было паказаць войскі на маршы. У гэтым выпадку ваду спускалі, а зверху клалі тоўстыя шчыты. З тыльнага ж боку сцэны адкрывалася вялізная брама, праз якую магла ўварвацца кавалерыя ці прайсці пяхота. На сцэне нават прадугледжваліся фантаны з падсветкай бенгальскімі агнямі. Пры тэатры тады працаваў спецыяльны піратэхнік Ваксмунт. Функцыянаваў пры тэатры і «плывучы тэатр» на баржах на канале Агінскага. Глядзельная зала была разлічана на тысячу (па іншых звестках – на дзве тысячы) месцаў. Гледачы з залы з цікавасцю глядзелі на «плывучы тэатр». Для выканання высокамастацкіх твораў і ўвасаблення тэхнічных навін запрашаліся ўмелыя майстры з Еўропы. У тэатры працавала шмат і беларускіх мясцовых майстроў і артыстаў. Пры сваёй **«сядзібе музаў»** у Слоніме Міхал Казімір Агінскі стварыў вялікі ансамбль вакалістаў і інструменталістаў, які не саступаў самым лепшым музычным калектывам Заходняй Еўропы. Пры тэатры Агінскага дзейнічала і балетная школа. Спачатку сярод вучняў пераважалі дзеці прыдворных музыкантаў, а пазней балетам займаліся і дзеці прыгонных сялян.

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай і паўстання Тадэвуша Касцюшкі слонімская рэзідэнцыя Агінскага канфіскуецца і хутка прыходзіць у заняпад. Апошнія гады свайго жыцця Міхал Казімір Агінскі правёў у сваіх палацах у Варшаве і ў Галенаве, дзе цешыў сябе музыкай і мастацтвам – тым адзіным, што ўтрымлівала яго пры жыцці. У 1795 годзе тэатр Міхала Казіміра Агінскага ў Слоніме ўжо не існаваў.



якой размешчана мемарыяльная дошка з выявай гетмана Вялікага Княства Літоўскага, заснавальніка традыцый тэатральнага мастацтва ў Слоніме Міхала Казіміра Агінскага. Аўтарам дошкі з'яўляецца Слоні́мскі скульптар Леанід Богдан.



Палац Слізняў у Новадзявяткавічах.



У сярэдзіне XIX стагоддзя Альфрэд Слізень узводзіць у вёсцы Новадзявяткавічы магутны замак «на англійскі густ». Будынак не захаваўся, але да нас дайшла акварэль Напалеона Орды 1860-х гадоў, дзе палац намалюваны з тыльнага боку. Велічны трохпавярховы будынак накрыты «старапольскім» мансардавым дахам, з тарца ўзвышаецца

прамавугольная ў сячэнні вежа з навіслымі па кутах круглымі пінаклямі і зубчастым парапетам. На вежы меўся флагшток, вымпел якога сведчыў аб прысутнасці ў палацы ўладальніка. Супрацьлеглы тарэц будынка завяршылі дзве двух'ярусныя вуглавыя вежы з зубчастымі парапетамі. Прыгонную сярэднявечную суровасць будынка некалькі змякчала прыбудаваная з тарцовага боку зашклёная аранжарэя. Перад палацам быў парк рэгулярнай планіроўкі, які велічнай ліпавай алеяй злучаўся з касцёлам. У палацы была найбагацейшая бібліятэка, кнігі ў якой збіралі на працягу пяці стагоддзяў. Палац знік у 1944 годзе: яго ўзарвалі партызаны.

У першай палове XX стагоддзя на Слонімшчыне дзейнічалі тры прыватныя **запалкавыя фабрыкі**. Гэта паравая запалкавая фабрыка «Край» Дубінбаўма і Штэйберга, фабрыка запалак «Шчара» Хавіноўскага і Маркуса ў Альбярціне і запалкавая фабрыка «Электра».



Напачатку ХХІ стагоддзя ў Слоніме быў знішчаны **гарадскі асабняк** на вуліцы Савецкай. Ён быў пабудаваны з дрэва ў 1923 годзе і паўтараў формы і прыёмы рэпрэзентацыйнага сядзібнага будаўніцтва канца ХVІІІ – пачатку ХІХ стагоддзя.

Царква гарнізонная св. Аляксандра Неўскага пры казармах у Слоніме пры 118-ым пяхотным Шуйскім палку.



Царква 118-га пяхотнага Шуйскага палка ў гонар Св. Дабравернага Вялікага князя Аляксандра Неўскага. Палкавое свята 30 жніўня. Паходная (пры палку) Царква існавала з 1863 года. Царква гэтая дапамагала палку ў руска-японскай вайне ў 1904-1905 г. г. Была размешчана царква на ўскраіне горада, сярод казарменных пабудов. Будынак царквы – цагляны, пабудаваны па тыпу вайсковых цэркваў на сродкі (44.000 рублёў), Найвысока адпушчаныя інжынернаму ведамству. Асвечана 21 студзеня 1910 года. змешчвала 900 чалавек.

Была перабудавана ў вайсковы клуб у 50-х гг. ХХ ст.

У другой палове ХХ стагоддзя з карты Слонімскага раёна зніклі **хутары**: Акольна, Барсукоўшчына, Басіны, Баяры, Бор, Верашоўшчына, Вербы, Волька, Выбар, Гульбітава, Гарадок, Глінішча, Госціна, Гута, Гуціска, Завепраўка, Залессе, Зарэчна, Кабылка, Касцінагаць, Ліпнікі, Малінаў Груд, Нівішчы, Паддубішчы, Падзадвор'е, Пацяробы, Перадзел, Правароцце, Руда, Селішча, Сервітут, Соміна, Студзенка, Тартакі, Церахоўшчына, Чмялец, Янава і іншыя.

Сярод архітэктурных помнікаў былі страчаны: Сядзіба Ордаў в. Дзеравянчыцы (ХІХ ст.), Сядзіба Валовічаў у в. Парэчча (ХVІІ ст.), Кляштар канонікаў латэранскіх у месцы Слонім (1635), Касьцёл піяраў у месцы Слонім, Касьцёл Сьв. Міхала Арханёла і кляштар дамініканаў у месцы Слонім (1680), Кляштар марыявітак у месцы Слонім (1743), Касьцёл езуітаў у месцы Слонім (ХІХ ст.), Мячэт у месцы Слонім (ХІХ ст.), Касьцёл у в. Харашэвічы (ХVІІІ ст.)

На працягу чатырох ваенных гадоў Другой сусветнай вайны са Слонімскага краязнаўчага музея зніклі:

1. Шахматная дошка з дзвюх палавінак з чорнага дрэва і слановай косці гетмана Льва Сапегі (XVI ст.).
2. Англіскі гадзіннікавы механізм без аправы (XVII ст.).
3. Нападлогавы гадзіннік XVIII стагоддзя.
4. Вялікі круглы срэбны англійскі гадзіннік у трайным срэбным куверце са срэбным ланцужком (XVIII ст.).
5. Бронзавы медаль з выяваю Хрыста.
6. Статуэтка з дрэва вялебнага Ніла Сорскага.
7. Пудзілы птушак і звяроў.
8. Калекцыі манет розных дзяржаў з пачатку I стагоддзя. У тым ліку паўкілаграма срэбных манет.
9. Беларускія народныя касцюмы, бялізна, дываны, паясы, абсталяванне беларускай хаткі і г. д.
10. Серыя срэбных, бронзавых і пазалочаных значкоў, медалёў, крыжыкаў, ордэнаў розных дзяржаў.
11. Сем партрэтаў і дваццаць тры карціны (алей) на палатне ў пазалочаных рамах галандскіх, рускіх і польскіх мастакоў XVI стагоддзя.
12. 514 кніг старых выданняў на рускай, польскай, лацінскай, французскай, беларускай, шведскай, нямецкай і іншых мовах.
13. Сімфаньета — музычная скрынка з жалезнымі пласцінкамі IX стагоддзя.
14. Старадаўні фарфарава і срэбны посуд і крышталёвыя келіхі XVII стагоддзя, якімі карысталіся царскія, княжацкія, графскія і іншыя вяльможы.
15. Камплект грамафонных пласцінак з дакладам Сталіна аб праекце Канстытуцыі СССР.
16. Срэбны медаль-манета 138 года да нашай эры з надпісам на старажытнаўрэйскай мове часоў Сімона Макавея.
17. Рознакаляровы пояс з конскіх валасоў, які выткаў на працягу шасці гадоў палітасуджаны польскай турмы М. Галаўко.
18. Бронзавы абразок з выяваю распятага Хрыста (XVI ст.).
19. 18 вырабаў з мастацкай фініфці растуёскай работы Назарава.
20. Каўказскі «кубінскі» дыван памерам 4 × 1,3 метра і вагою 24 кілаграмы.
21. Старадаўнія скрыпка і патэфон.
22. 200 пласцінак з галасамі вядомых рускіх, італьянскіх,

французскіх, польскіх, яўрэйскіх і іншых спевакоў.

23. 372 кнігі рускіх класікаў і акадэмічныя выданні ў скураных пераплётах.

24. Навуковыя працы Язэпа Стаброўскага: калекцыя фотаздымкаў курганоў, альбом з малюнкамі (каля 3000 штук), рукапісныя сшыткі па археалогіі, якія пісаліся і збіраліся на працягу 52 гадоў.

25. Венскі мікраскоп Рэйхерта з двума аб'ектывамі ў паліраванай скрынцы з чырвонага дрэва і з калекцыяй прэпаратаў да яго.

26. Фотаапарат з чырвонага дрэва з аб'ектывам, імгненным затворам, памерам 18 × 24 сантыметры, у футляры.

27. Камплект інструментаў цясярскіх і сталярскіх.

28. 7 венскіх крэслаў з гнутага ясеню.

29. Канапа двайная са сценкамі.

30. Столік ясянёвы паліраваны.

31. Дубовы пісьмовы стол з дзвюма тумбачкамі.

32. 5 шклянных шафаў у ясянёвых аправах.

33. 14 княжацкіх і графскіх пячатак з XVII стагоддзя.

34. Амулет егіпецкі.

35. Пісьмовы старадаўні прыбор з белага мармуру з бронзаю.

36. Старадаўняя настольная лямпа з фарфоровым абажурам і іншыя рэчы

Літаратура:

1. Афанасик В. Загадки слонимских святынь / Василий Афанасик, фото: В.В. Афанасик, В.Н. Мармузевич. – Слоним: Слонимская типография, 2017. – 184 с.: фот.

2. Афанасик В. Неугасимая лампада: из истории Жировичского монастыря / Василий Афанасик. – Слоним: Слонимская типография, 2016. – 144 с.: ил.

3. Гродзеншчына: Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў / склад., запіс., апрац. А.М. Ненадаўца. – Мн.: Беларусь, 1999. – 398 с.: іл. – (Мой родны кут).

4. Караткевіч В.Б., Кулагін А.М. Помнікі Слоніма / В.Б. Караткевіч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 103 с.: іл.

5. Легенды і паданні Слонімшчыны / склад. С.Чыгрын. – Мінск: Кнігазбор, 2013. – 124 с.

6. Ліпскі У. Свіцязянская русалка: нарысы / Уладзімір Ліпскі; маст. Анастасія Лебядзінская. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2009. – 168 с.: іл.

7. Новогрудской епархии – 690. – Жировичи, 2007. – 240 с.: ил.

8. Памяць: гіст.-дакум. хроніка Слонімскага раена. – Мн.: БЕЛТА, 2004. – 752 с.: іл.

9. Пресс-тур в глубинку: информ. проект М-ва информ. Республики Беларусь и бел. прессы / сост. Е.М. Галиновская; фото В.В. Гиль и др. Мн.: Междунар. центр интеграц. информ. обществ. Пресс-центр Дома прессы, 2006. – 320 с.: ил.

10. Слонімшчына вачыма навукоўцаў і краязнаўцаў: матэрыялы рэгіянальнай гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 750-годдзю горада Слоніма і 70-годдзю заснавання Слонімскага раённага краязнаўчага музея ім. І. І. Стаброўскага / складальнікі Д.С. Аляшкевіч, І.П. Крэнь; пад рэд. І.П.Крэня. – Слонім. друк., 2002. – 392 с.: іл.

11. Страчаная спадчына / Т.В. Габрусь [і інш.]; уклад. Т.В. Габрусь. – Мінск : Беларусь, 2003. – 351 с. ; іл.

12. Супрун В. За смугою часу: даследаванні і меркаванні / Васіль Супрун; прадм. Г.Каханоўскага. – Мн.: Полымя, 1994. – 144 с.: іл.

13. Супрун В. 100 пытанняў і адказаў з гісторыі Слонімшчыны / Васіль Супрун. – Слонім, 2002. – 39 с.: іл.

14. Цыхун А. Легенды і паданні Гродзеншчыны / Апанас Цыхун. – Гродна: Абласное аддзяленне Беларускага фонду культуры, 1995. – 103 с.

15. Чыгрын С. Гісторыя Слоніма на старых фотаздымках і паштоўках (1900-1950) / Сяргей Чыгрын. – Мінск: Кнігазбор, 2014. – 92 с.: іл.

16. Чыгрын С. Слонімскі буквар: даведнік па горадзе Слоніме і раене / Сяргей Чыгрын. Мінск: Кнігазбор, 2013. – 64 с.: іл.

17. Чыгрын С. 125 пытанняў і адказаў па гісторыі Слонімшчыны / Сяргей Чыгрын. – Мінск: Кнігазбор, 2015. – 84 с.: іл.

18. Чыгрын С.М. Тэатр у Слоніме: гісторыка-краязнаўчыя артыкулы / Сяргей Чыгрын. – Слонім: Слоним. тип., 2008. – 98 с.: іл.

Змест

Прадмова	1
1. Гісторыя развіцця Слоніма.....	2
Аб паходжанні назвы горада Слоніма.....	3
2. Помнікі прыроды Слонімшчыны.....	7
Помнікі прыроды.....	7
3. Помнікі археалогіі і этнаграфіі.....	10
Легенды і паданні Слонімшчыны.....	18
4. Помнікі архітэктурны.....	26
5. Страчаная спадчына.....	38
Літаратура.....	43

Адрас нашай бібліятэкі:
Гродзенская вобласць,
г. Слонім,
вул. Чарняхоўскага, д.2
тэл.: 8(01562)6-22-40
Е-mail:biblioteka1967@mail.ru
Сайт: <http://slonimdrb.by2.by>

Складальнік
Рэдактар
Адказы за выпуск

Гурская Н.М.
Старадубцава Л.А.
Гайдук Т.Б.